

museo kello 2019

2019

PÄÄKIRJOITUS

MINUN TARINANI

Olipa kerran tyttö, joka katseli isosiskonsa historian kirjaa. Ensimmäisellä aukeamalla oli kuva luolamiehistä ja otsikkona Elämää 100 000 vuotta sitten, toisella aukeamalla taas kuva elämästä 10 000 vuotta sitten. Silmät laajenivat ja henki salpautui. Ajatella – miten erilaisista elämä on ollut ja kuinka tavattoman kauan ihminen on elänyt maan päällä. Pieni tyttö meni kouluun ja luokkaretkellä käytiin Itä-Hämeen museossa Hartolassa. Se oli tytön ensimmäinen museovierailu – perhe ei juurikaan matkailut. Sukulaisilla ja ostoksilla käytiin Heinolassa ja Mäntyharjussa. Mikkeliin mentiin, jos joutui sairaalaan. Museo oli täynnä kauniita vanhoja esineitä. ”Jospa voisin olla täällä joskus töissä, saisi pyyhkiä pölyjä näistä ihanista esineistä”, ajatteli tyttö.

Isosisko lähti opiskelemaan Jyväskylään. Samalla avartui myös pikkusiskon maailma. Pääsi suureen maailmaan jopa viikoksi kerrallaan lomilla kyläilemään. Yliopiston kampus oli jännittävä paikka. ”Tänne minäkin haluan isona opiskelemaan”. Sisko joutui tenttimään 10 000 vuotta Suomen esihistoriaa-kirjan. Pikkusiskosta se oli maailman kiinnostavin kirja. Kouluissa alkoivat omat historian tunnit ja käytiin oman kotipaikan kotiseutumuseossa. Siellä olisi voinut vain seistä haastelemassa vanhan tuvan savunhajuista tuoksua. Oman mummon tarinat Ulpan saaresta, Koveron torpasta ja kiertokoulusta kertoivat tästä samasta ajasta, mistä museonkin hämärä tupa kertoi.

Tytön toiveet toteutuivat. Hän pääsi opiskelemaan – ei tosin Jyväskylään, koska siellä ei voinut opiskella arkeologiaa pääaineena, vaan Turkuun.

Paikan ja aiheen valinta aiheutti hämmennystä paikallisissa. Itä-Hämeen ja Etelä-Savon rajamailla turkulaiset vaikuttivat vähintäänkin epäilyttäviltä. Ennakkoluulot osoittautuivat turhiksi. Kansatieteestä tuli sivuaine ja sittemmin pääaine ja kesätöitä löytyi erilaisista kotiseutumuseoista. Museoesineet tulivat tutuiksi. Niitä sai luetteloida ja puhdistaa.

Meillä kaikilla on omat tarinamme, joita kannamme mukamme. On se ihan oma tarina ja sen lisäksi ovat tarinat, jotka periytyvät vanhemmilta, isovanhemmilta, naapureilta ja muilta tärkeiltä ihmisiltä. Kuinka usein kuulekaan sanottavan: ”muistan kun tästä puhuttiin, mutta en laittanut niitä koskaan ylös. Nyt en enää voi kysyä.” Niin on käynyt itsellenikin, vaikka onneksi äidin kirjaamia mummon muistoja on pöytälaatikossa hyvässä tallessa. Kaikkea ei ole kirjattu. Vasta vuosi sitten tätini hautajaisissa kuulin serkuiltani vaarini olleen 15-vuotiaana valkoisten joukoissa. Joka talosta oli vaadittu yhtä miestä lähtemään ja vaari oli lähtenyt veljiensä puolesta. Kokemus jätti varmasti jälkensä ja tieto siitä auttoi minua ymmärtämään, miksi vaarin elämä ei päättynyt hyvin.

Kiitos kaikille tarinankertojille, jotka tallennatte muistoja ja tapahtumia. Olivat ne teidän omianne, sukulaisenne tai yhteisönne tarinoita, niistä syntyy yhteinen muisti, mikä auttaa ymmärtämään elämän koko kirjoa hassuine sattumuksineen ja kirpaisevine kokemuksineen. Ja minun tarinani – se jatkuu vielä, kun auton takapenkiltä kuuluu ääni: ”Aiti, kerro millaista oli ennen?”

Antoisia lukuhetkiä Museokellon tarinoiden parissa.

Anu Salmela

SISÄLLYS

- 2** **Pääkirjoitus**
Anu Salmela
- 4** **Tarinat talteen kyliltä**
Mari Immonen
- 8** **Vihainen koira nimeltä May – tarinoita Tampereen Amurin asuinalueen muutoksesta**
Hannele Kuitunen
- 12** **Tarinoita esineiden takana**
Tuula Pessa
- 17** **Muinaismuistoista kerrottua ja kirjoitettua – tarinoita arkeologian alalta**
Ulla Lähdesmäki
- 20** **Ehrströmin-kokoelma tuntemattomuudesta päivänvaloon**
Helena Hänninen
- 23** **A British Archaeologist's "treasure"**
David Cleasby
- 26** **Puujalka-Sulanterin kohtalo on yksi Nokia-Seuran tallentamista tarinoista**
Anne Haapalainen
- 29** **Kun Väinö Nestori pyssyä teki**
Hanna Westman
- 31** **Hieman Ylöjärven Mäkkylästä ja Ahvenistosta**
Torbjörn Nikus ja Minna Sorsa
- 34** **Työmiehen lauantai**
Ulla Rohunen
- 36** **Dracula – Vampyyrit Vapriikissa**
Marjo-Riitta Saloniemi

museo kello

2019

JULKAISIJA:

Tampereen museot – Pirkanmaan maakuntamuseo
pirkanmaan.maakuntamuseo@tampere.fi

VASTAAVA TOIMITTAJA:

Tuija-Liisa Soininen

TOIMITTAJA:

Anu Salmela

GRAAFINEN SUUNNITTELU JA TAITTO:

Tuija Rikala

PAINOPAIKKA:

Grano Oy

PAINOS:

700 kpl

KANSIKUVA:

Vankitalo. Venäläisten sotavankien asunto Viljakkalan Haverin kaivosalueella.

Kuva: Hanna Jaakola, Vapriikin kuva-arkisto

TAKAKANSI:

Kyläsuutari Hilja Mäkisen tekemät pikkuiset lapikkaat.

Kuva: Maarit Lehto

ISSN-L 0786-3314

ISSN 0786-3314 (lehti)

ISSN 2242-3656 (verkkojulkaisu)

- 38** **Theodolinda Hahnsson**
– ensimmäinen suomenkielinen naiskirjailija
Marketta Pyysalo
- 40** **Parkanon Linnankylän ruumiskuusi – kuivattiinko puun oksilla vainajia?**
Ulla Moilanen-
- 42** **Rautaa järvestä**
Jussi Hartoma
- 44** **Kyläsuutari Hilja Mäkinen**
Leena Perälä
- 48** **Retkikunta muinaiseen Neuvostoliittoon**
Anne Uosukainen

TARINAT TALTEEN KYLILTÄ

Mari Immonen

Kirjoittaja toimii Suomen kirjainstituutin, Suomalaisen kirjan museo Pukstaavin ja Sastamalan seudun museon museolehtorina

Sastamalan seudun museon Kyläkumppani-malli kannustaa kyläläisiä osallistumaan oman kulttuuriperintönsä tallentamiseen. Museon ensimmäisessä kyläkumppaniprojektissa kerättiin tietoa keikyäläisestä sarvikampaperinteestä.

”Papan veli asui Vaasassa ja löysin kirjeen, jonka tämä oli kirjoittanut. Veli hankki papalle sarvia, mutta kirjeessään hän kertoi, että nyt niiden hinta oli noussut, koska luujauhotehdas osti mielellään kaikki sarvet. Nyt ei tahtonut saada sarvia mistään. Veli oli välittämässä aina sarvia papalle. Kirjeessä kerrottiin hinta ja kysyttiin, että ostatko vai odotel-laanko hintojen laskua? Ilmeisesti hän myös välitti papan kampoja sinne Vaasaan.” Näin Vilho Maurialan tyttärentytär kertoi isoisänsä vaiheista viime syksynä Keikyän kotiseutumuseolla järjestetyssä muisteluillassa. Vilho Mauriala oli yksi tunnetuimmista keikyäläisistä kampamestareista.

Sastamalan lounaisosassa sijaitseva Keikyä oli, ja on yhä, kuuluisa käsityöläisistään. Paikkakuntalaisten valmistamat lankanapit, sukkulat, punontatyöt ja kammattunnettiin ympäri maata. Sotien jälkeen paikalliset käsityöläiset siirtyivät valmistamaan erilaisia nahkatöitä, kuten laukkuja ja lompakkoja.

Keikyän kotiseutumuseolla järjestetty muisteluilta oli yksi syksyllä 2018 toteutetuista tilaisuuksista, joissa kerättiin talteen paikallista kammanvalmistusperinnettä. Kammanvalmistusta Keikyässä -illat keräsi kotiseutumuseolle ja Äetsän kirjastolle kammantekijöiden sukulaisia, kyläläisiä sekä muita paikallishistoriasta kiinnostuneita. Muisteluilloissa saatiin koottua talteen monenlaista materiaalia: muistoja, kirjallisuutta, valokuvia, lyhyttavaratehtaan tuotekatalogeja sekä tietoa kammanvalmistajista ja heidän verstaistaan.

KEIKYÄN ETSIVÄN TARINA

Sastamalan seudun museo aloitti syksyllä 2018 Keikyän museo- ja kotiseutuyhdistyksen kanssa tallennusprojektin, jossa aiheeksi valikoitui seudulle ominainen sarvikampaperinne. Sarvesta valmistetut täikammat tunnettiin kansan parissa nimellä ”Keikyän etsivä”. Tallennusprojekti liittyi museolla käynnissä olleeseen Jalkautuva museo -hankkeeseen, jonka myötä etsittiin uudenlaisia yhteisöllisiä toimintamalleja paikallisen kulttuuriperinnön esille tuomiseksi ja kyläläisten osallisuuden lisäämiseksi.

Museoviraston rahoittaman kehittämishankkeen avulla pilotoitiin museon ja kylien välinen kyläkumppani-yhteistyömalli, jonka kautta paikallisyhteisöt saivat välineitä ja asiantuntija-apua oman kulttuuriperintönsä tallentamiseen. Sastamalan kylät ry, Sastamalan Opisto, Sastamalan kirjasto, Sastamalan kulttuuripalvelut sekä Pirkanmaan maakuntamuseo toimivat yhteistyökumppaneina hankkeessa.

Kyläkumppani-mallin lähtöajatuksena oli, että talletettavan ja esille tuotavan kulttuuriperinnön aihe tai teema syntyy kyläläisten ja paikallisyhteisön aloitteesta – ei museoammattilaisen valmiiksi tarjoamana. Tämän jälkeen museo ja kyläkumppani määrittivät yhdessä, miten aihe talletetaan ja kenelle se esitetään. Pilottihankkeessa aiheeksi valikoitui sarvikampa ja kohdeyleisöksi koululaiset.

Museo tarjosi kyläkumppanin käyttöön kulttuuriperinnön tallentamiseen liittyvän asiantuntemuksensa ja opasti projektissa. Kyläkumppani puolestaan osallistui tallentamistyöhön ja loi verkoston, jonka kautta tavoitettiin paikalliset asiantuntijat. Kerätyt valokuvat, tarinat ja esinekuvat taltioitiin Sastamalan seudun museon ylläpitämään Topoteekki-verkkoarkistoon, jossa ne ovat kaikkien tutustuttavissa. Lisäksi verkkoarkistossa on mahdollista lähettää museolle lisätietoja aineistoon liittyen.

Vilho Mauriala oli tunnettu kammantekijä. Muovikampojen saavuttua markkinoille Mauriala siirtyi 1950-luvun lopulla sarvikammoista laukujen valmistukseen.

Kuva: Tuulan Mäkelän kotirakisto

Kuva: Sastamalan seudun museo

Keikyän etsivä eli sarvesta valmistettu täikampa. Kampoja on valmistettu Keikyässä 1800-luvulta lähtien. 1950-60-luvuilla niiden valmistus hiipui, kun edulliset muovikammat syrjäyttivät ne.

Muisteluilta Keikyän kotiseutumuseolla. Kyläkumppanitoiminta on yhteistyömalli, jossa museo ja kylä ryhtyvät yhteistyössä tallentamaan paikallista perinnettä. Sarvikamman eli "Keikyän etsivän" tallennusprojekti keräsi muisteluiltoihin asiasta kiinnostuneita.

Osana pilottikokeilua valmistui myös teemaan liittyvä kiertävä Sarvikamman tarina -laukkunäyttely, joka esittelee aihetta valokuvien, tarinoiden ja esineiden kautta. Laukkunäyttely suunniteltiin yhteistyössä paikallisen Pehulan koulun opettajien kanssa. Koska kyläkumppanilta löytyi osaamista teatterimaailmasta, päätettiin jo alussa hyödyntää draamaa aiheen käsittelyssä. Näin syntyi Sarvikamman tarina-opetusvideo, joka toteutettiin yhteistyössä Voionmaan koulutuskeskuksen ja Sastamalan Opiston teatteritaiteen opiskelijoiden sekä Romulan Taiteellisen Teatterin kanssa.

MENNEISYYDEN PALAPELI

Muisteluiltojen kautta nousi esiin mielenkiintoisia lähteitä sekä runsaasti tietoa paikalliseen kammanvalmistusperinteeseen liittyen. Henkilökohdattaiset muistot toivat kirjallisuudesta löytyvään tutkimustietoon uuden ulottuvuuden. Kammanvalmistuksen teknisistä työvaiheista löytyi jonkin verran aiempaa kirjallisuutta ja valokuvia, joka muistojen myötä muuttui elävämmäksi: "Sarvien

Kuva: Sastamalan seudun museo

Lauri ja Pentti Madekivi kampaverstaassa 1930-luvulla. Pentti Madekivi muistelee tehneensä pienenä poikana verstaassa sarven kalsaamista ja kiillotusta.

keittäminen oli kamalan hajuista. Äitini meni aina kauas, kun sohloja [sarven sisus] otettiin sarvista. Ja niitä säilytettiin ja peiteltiin kuoppiin.”

Vaikka kammanvalmistuksen kukoistuskausi päättyi jo 1950-luvun lopulla, tavoitettiin muisteluiltojen kautta myös muutamia henkilöitä, jotka olivat aikoinaan valmistaneet kampoja. Pentti Madekivi, 95, oli pikkupoikana 1920-luvulla auttanut isäänsä tämän kampaverstaalla. Muisteluillassa hän opasti nuoremmat sukupolvet kädestä pitäen kammanpiikityskoneen saloihin, sillä Keikyän museon näyttelyssä oleva piikityskone oli aikoinaan Lauri Madekiven verstaassa käytössä.

Yhteisöllisyys ja aktiivinen osallistuminen oman kulttuuriperinnön tallentamiseen olivat hankkeessa avainasemassa – jokaisella oli tehtävänsä ja osallistua saattoi monella tapaa. Kyläkumppani-malli tarjoaa museolle ja kylälle matalan kynnyksen yhteistyömallin, jonka myötä saadaan taltioitua paikallishistoriaa ja suullista perinnettä, joka muuten saattaisi olla vaarassa kadota.

Otteita Salmisen verstaasta kirjoitetusta kronikasta:

*Salmisen verstaalla työväki häärää
on joukossa miestä ja naista.
Piippua tehdään suoraa ja väärää,
sekä kampa kaikenlaista.
Moijasen Antti se kampoja tassaa,
on toinen aina, ei koskaan hyrrää
mutta kiiltäväks silti ne hassaa,
aina muutama ilmassa pyrrää.*

*Nurmen Paavo piippuja värjää ja haisee tärpätiltä,
hommassa siinä hän hyvin pärjää,
ainakin näyttää siltä.*

*Tavarat rahaksi vaihtavi Salmisen Eino kun hän
kaupparatsuna maailmalla häärää
Kai lienee isältään perinyt tään keinon,
kun tonnistot taskuunsa käärii.*

Sastamalan moninaiseen kulttuuriperintöön voi tutustua osoitteessa: www.sastamala.topoteekki.fi

Vihainen koira nimeltä May

–tarinoita Tampereen Amurin asuinalueen muutoksesta

Hannele Kuitunen

Kirjoittaja on Amurin muutoksesta väitöskirjaa tekevä Pirkanmaan maakuntamuseon rakennustutkija. tarinat ovat kirjoittajan muokkaamia versioita vuosina 2015 ja 2018 tehdyistä haastatteluista

Rakennamme kuvaa maailmastamme, ja maailmaamme, tarinoiden, kertomusten, muistojen ja erilaisten käsitysten kautta. Aineeton ympäristömme kiinnittyy fyysiseen ja konkreettiseen, esimerkiksi rakennuksiin, katuihin tai puistoihin. Kun ympäristö muuttuu, miten menneestä kerrotut tarinat muuttuvat? Amurin entiset ja nykyiset asukkaat muistelevat asuinalueensa ja kotikaupunkinsa sotien jälkeistä muutosta väitöskirjaani varten tekemissäni haastatteluissa. Näistä muistoista ja niihin liittyvistä kertomuksista ja tarinoista rakentuu kuva eletystä kaupungista, siitä, joka asukkailleen oli koti ja toisaalta päättäjille ja suunnittelijoille kehittämiskohde.

OLIKO SE KULTAA MIKÄ KIMALSI AURINGOSSA?

Elettiin 1970-lukua, kotitaloni purkaminen oli käynnissä ja kiirehdin paikalle sitä katsomaan. Aurinko valaisi purkutyömaata ja kun kaivinkoneen kauha repäisi katon paikoiltaan, alkoi ympäristöön leviävä pöly kimaltaa oudolla tavalla. Silloin muistin, mitä olin kerran löytänyt vintiltämme. Siellä kaikkein korkeimmalla paikalla harjan alla oli laatikko, jossa oli lehtikultaa. Kuka sen oli sinne piilottanut, sitä pystyin vain arvailemaan. En uskaltanut kertoa löydöstäni kenellekään ja jätin laatikon paikoilleen. Ja nyt – kun taloa purettiin, uskoin että juuri sen laatikon sisältö kimalsi auringossa, vähän kuin jäähyväisinä kotini muuttuessa kasaksi lautaa, sahanpurua ja tiilenkappaleita.

Amurin saneeraava asemakaava vahvistettiin 1965 ja purkaminen alkoi alueen itä- ja länsireunoilta. Viimeisenä purettiin Väinö Linnan puiston paikalla ja taidemuseon vieressä olleet rakennukset. Periaatteessa rakennusjäte ja kaikki myytäväksi

kelpaava hyödynnettiin ja kierrätettiin, mutta suuri osa muuttui myös kaatopaikkajätteeksi. Kaatopaikalle oli matkaa ja usein kiireessä sekajäte kuljetettiin lähimpään mahdolliseen paikkaan: Santalahteen. Sinne päätyi ehkä tuo lehtikultakin.

Kuva: Hannele Kuitunen

Puusta rakennetusta Amurista jäi jäljelle vain vähän konkreettista. Sotkankadun kauniit lehmusrivit ovat yksi näyttävimpä niistä.

Viimeisenä jäivät pystyyn tulisijat ja piiput. Purkutyömaat tulivat ensin Amurin reunoille; itään ja länteen.

VIHAINEN KOIRA NIMELTÄ MAY

Puu-Amurin yhteisöä liimasi kokoon tarinallisuus ja se, että taloille ja ihmisille annettiin osuvia lempinimiä. Nimien kautta saattoivat ihmisten elämäntarinatkin kietoutua osaksi nykypäivää. Niinpä esimerkiksi Amerikassa varallisuutensa hankkinut saunan omistaja ja hänen vihainen koiransa nimeltä May jäivät elävästi naapuruston mieliin. Samalla tavoin ihmisille annettiin lisänimiä "hidas" tai "nopea" tai taloille paikan ominaisuuksien mukaan esimerkiksi nimi Kurala. Titanic-talo sai nimensä kuuluisan val-

tamerilaivan onnettomuudesta, joka osui samaan vuoteen talon rakentamisen kanssa. Nimiä käytettiin paikantamassa, kuvailemassa ja kertomuksissa, mutta ei silloin kun puhuttiin kyseiselle henkilölle. Nimenanto jatkui betonitalojen aikaankin. Esimerkiksi Sotkankulman komea 1960-luvun lopun tornitalo sai nimen "Puutteenkulma". Nimeen liittyyne amurilaista ironiaa. Kaiken kaikkiaan nimillä luotiin sosiaalista pääomaa ja vahvistettiin paikallista identiteettiä.

JOULUATERIALLA

Olimme pitkän kaupalla tehdyn työpäivän jälkeen istumassa jouluterialle keittiössämme, kun ovelle koputettiin. Siellä oli naapuri, umpimakkurissa ja surkeana, pyyteli anteeksi ja kertoi, että työkaverinsa oli heidän ollessaan edellis yönä yövuorossa, pudonnut miljoonamylllyyn ja kuollut. Naapuri ei ollut sen vuoksi ehtinyt ostaa jouluruokia eikä kotona ollut yhtään mitään. Äitini pyysi miehen sisään, leikkasi kinkusta siivuja evääksi mukaan ja sanoi, että tuut sitten vielä huomenna uudestaan. Yksinäisen miesparan joulu oli pelastettu.

Puu-Amuri muistetaan yhteisöllisenä, paikkana, missä ihmisistä pidettiin huolta. Erilaisuus varallisuuden, elämäntilanteen tai -tapojen suhteen ei erottanut ihmisiä toisistaan arjen kanssakäymisessä. Kaikkia autettiin. Erimielisyyksiä toki oli ja varsinkin yhteiskeittiöt kirvoittivat kiivasiinkin yhteenottoihin. Pohjimmiltaan ihmiset hyväksyttiin sellaisina kuin he olivat. Yksi asia piti kuitenkin muistaa: ei saanut tehdä itsestään numeroa. Pahin virhe oli olla leuhka.

MUUMILAAKSON MÖRKÖ

Ai miten Amurin muutoksen muistan? Minulle jäi sellainen tunnemuisto, että muutos oli kuin Muumilaakson Mörkö, joka tuli hiljaa jostakin ja haukkasi yhden puutalon kerrallaan suihin. Ja sitten vaan katosi. Ja saattoi käydä niin, että jossakin puutalossa oli kavereita, ja yhtenä päivänä niitä ei enää ollutkaan. Muistan, että monet muuttivat Hervantaan, siellä on paljon entisiä amurilaisia ja pispalalaisia. Vähän aikaa saatettiin pitää yhteyttä kirjeitse (Hervantaan oli niin pitkä matka, ettei tavattu juuriin), mutta sitten sekin jäi.

Amurin rakennetun ympäristön muutos kesti parikymmentä vuotta, saneeraukseen liittyvä sosiaalinen muutos paljon pidempään. Yhteiskunta, elämäntavat ja ihanteet muuttuivat modernisoitumisen myötä ja se vaikutti arkipäivään ja ihmisten väliseen kanssakäymiseen.

HEI MISSÄ TE OOTTE?!

Muuttopäivä koitti vihdoinkin, saimme avaimet uuteen kotiimme ja pääsimme siirtymään ensimmäiseen yhteiseen, kotiin: elementeistä rakennettuun amurilaiseen kerrostaloon. Asunto oli suuri;

kaksi huonetta ja keittiö, kylpyhuone ja parveke! Poika hihkui sisälle päästyään: "Hei missä te ootte!?" Asunto oli niin suuri, että hän ei löytänyt meitä. Oli se ihmeellistä, niin hienoa kun oli oma koti. Ja mihinkä ihastuin kodissamme? Suureen toimivaan eteiseen!

Kaupunkilaiset muuttivat yleensä väljempihin asuntoihin muuttaessaan uusiin elementtirakenteisiin kerrostaloihin Amurissa. Amurilaisista puutaloissa asuneista vuokralaisista vain pieni osa jäi asumaan alueelle, sillä suurimmalle osalle uudet asunnot olivat liian kalliita. Osalla Amuriin muutaneista oli ollut mukavuuksin varustettu koti aiemminkin, mutta Amurissa uutta oli asumisen väljyys. 1960-luvulla kaksi huonetta ja keittiö olivat enemmän kuin riittävästi, lapsiperheellekin.

POLULLA MAKASI MIES

Naapuritontti oli tyhjentynyt jo aiemmin, mutta rakennustyömaa odotti käynnistymistään. Ehkä rakentaja ei ollut päässyt yhteisymmärrykseen siitä, miten paljon ja millaista tontille sai rakentaa, olihan tästä Amurin itäisen osan asemakaavasta valittu. Kävelin koiran kanssa usein tuon tyhjän tontin poikki ja erään kerran aamulla melkein tallasin nukkuvan mieshenkilön päälle. Hieman tokkurainen herra urahti: "Olenko tiellä---?" Vastasin: "Ei haittaa, mutta melkein astuin päällesi!" Ei niistä sen enempää häiriötä ollut, yön väsyneistä kuljoista, silloin, 60-luvulla. Nyt on toisin, on kaikenlaista levottomuutta ja arvaamattomuutta.

Haimme kasveja tyhjältä tontilta, istutimme ne maalle, kesämökin pihaan. Puretun talon hella oli piippuineen jäänyt odottamaan viimeisiä purkumiehiä. Paistoimme hellalla lettuja! Onneksi puita ei kaadettu heti, ne jäivät vielä odottamaan rakennustyön alkamista. Sitten ne useimmiten kaadettiin. Joitakin puita on jäljellä vanhoista amurilaisista pihosta, esimerkiksi Väinö Linnan puiston vieressä olevan päiväkodin puistossa.

Monesti purkutyö jäi kesken. Kun viimeiset hyödyntämisen arvoiset materiaalit oli viety pois, jätettiin loput rauniot ja jätteet rakentajan huoleksi. Vaikka rakennustyön aloittamisen olisi pitänyt tarkoittaa montun kaivamista, joutuivat maanrakennusurakoitsijat monesti ensin siivoamaan tontin tyhjäksi. Rakentamista odottavat tontit ja purku-

Kuva: Jarmo Jansson, Vaapriikin kuva-arkisto

Joskus tontit jäivät tyhjiilleen, odottamaan suunnitelmien tarkistamista. Tontti Suokadun varressa 1970-luvulla.

työmaat olivat leikkipaikkoja ja niiltä saattoi tehdä löytöjä. Useimmiten, alueen itäosaa lukuun ottamatta, rakennustyö kuitenkin käynnistyi nopeasti ja leikkipaikka aarteineen katosi.

KIILTÄVÄÄ MUSTAA

Meidän vessa oli kaakeloitu kiiltävän mustilla 10 x 10 cm:n kokoisilla laatoilla aika kohtuullisen ylös 1,5 metriin asti. Lattialla oli kanssa musta muovimatto. Kylpyhuoneessa oli vaaleanvihreät kaakelit ylös asti ja lattia sävy sävyyn. Kyllä se sellainen oli, että kun tuli vieraita, ne jäi suu ammoltaan ihmettelemään. Ihmettelivät ja sanoivat, että hienoja muutoksia. Oltiin itse saatu valita vähän erilaisia materiaaleja ja värejä uuteen kotiimme. Alkuperäisen 1960-luvun suunnitelman mukaan kaikki olisi ollut valkoista. Tehtiin siitä vähän muita hienempi.

Muutimme nykyiseen 1970-luvulla rakennettuun kerrostalokotiimme 2010-luvun alussa. Remontoitiin, mutta jätettiin pariin erillisvessaan alkuperäiset laatoitukset, olivat niin rajun näköiset. Toinen vessa on kokonaan voimakkaan vihreällä kiiltävällä laattalla laatoitettu, toinen vessa samalla tavoin ruskealla laattalla. Se oli meidän pojan toive, että säilytetään.

Amurilaisissa elementtikerrostaloissa moderni asunosuunnittelu näkyi ensi sijaisesti huoneitilojen ja varusteiden uudenaikaisuudessa, mutta toisinaan asukkaat itse pääsivät ja halusivat myös muokata asuntoja. Tyypillistä oli vaihdattaa kaapistojen, väliseinien aukotusten tai kylpyhuone- ja wc-tilojen pintamateriaaleja. Standardinmukaisesta asunnosta tehtiin omannäköinen ja usein myös muodikas. Vanhoissa puutaloissa asuttiin useimmiten vuokralla, mutta silti tehtiin itse pientä remonttia. Usein paperoitiin seiniä tai maalattiin sisäpintoja. Toisinaan vuokranantaja myöntyi suurempiinkin toiveisiin, jopa asunnon laajentamiseen. Sellaista talonomistajaa muisteltiin hyvällä.

Kuva: Hammele Kuitunen

Elementtitalojen maisemaikkunat toivat valoa ja avaruutta asuntoihin. Elementtitalojen ruutuestetikka toistui klinkkeripinnassa.

Tarinoita

esineiden takana

Tuula Pessa

Kirjoittaja on Tampereen museoiden kokoelmakeskuksen tutkija

Yksittäinen esine tai kokonainen lahjoituserä voi johdattaa niihin liittyvien ihmisten elämäntarinoihin ja paikallishistoriaan. NykYTEKNOLOGIAN avulla voidaan, erityisesti kirkonkirjojen eli seurakuntien arkistojen digitalisoinnin myötä, selvittää esineeseen liittyvien henkilöiden historiaa mikäli esineen mukana on tullut tietoa paikkakunnasta, kylästä ja talosta tai henkilöiden nimistä.

JEANNE MARIEN KAULUS

Hämeen museon kokoelmassa on tyylikirjottu kaulus HM 217:23 jonka ovat lahjoittaneet sisaruset neiti Agnes Lindholm ja rouva Linda Nordman os. Lindholm vuonna 1908. Se on osa Hämeen museolle yhdeksänä eri lahjoituksena tai myyntinä vuosina 1908–37 tullutta Waden (Vaden), Björkqvist ja Lindholm sukujen esineistöä, valokuvia ja arkistoinneistoja kuten erilaisia kutsuja juhliin, häihin ja hautajaisiin. Näiden esineiden kautta valottuu tamperelaisen porvarissäädyn naisten elämä.

Hämeen museon tekstiilikokoelmassa on kuusi kaunista ja taitavasti kirjottua irtokaulusta joiden tiedetään tehneen ja käyttäneen Jeanne Marie (kirkonkirjoissa Johanna Maria) Björkqvistin os. Wadenin, joka on lahjoittajien äidinäiti.

Kuka on Jeanne Marie?

Tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjojen mukaan hän syntyi 18.7.1797 Tampereella inspehtori Johan Wadenin (1740–1805) ja hänen vaimonsa Ruotsissa

Kuva: Vapriikin kuva-arkisto

Jeanne Marie Waden kuvattu vuonna 1868.

Norrköpingissä 1764 syntyneen Catharina Pettersonin perheeseen. Wadenien perhe kuului Tampereen merkittäviin ruotsinkielisiin porvareihin ja he asuivat Tampereella 3. korttelin yksikerroksisessa puutalossa numero 56 Kauppakadun ja Kuninkaankadun kulmassa eli nykyisen Kauppakatu 7 kohdalla.

Wadenien perheestä tiedetään, että kun Tampereella tarvittiin järjestysoikeutta ylläpitämään raatimiehiä ja vuonna 1802 vaaleilla valittiin ensimmäiset raatimiehet virkaansa, niin Jeanne Marien isä Johan Waden valittiin yhdeksi Tampereen neljästä raatimiehestä ja siinä virassa hän oli kuolemaansa asti.

Jeanne Marie oppii äidiltään, kuten siihen aikaan tapana oli, monipuoliset käsityötaidot. Varhaisin Jeanne Marien tekemä käsityö on kokoelmassa 12.6.1807 päivätty merkkkausliina HM 215:12, tuolloin hän oli hieman vajaa 10 vuotias, vain 2

vuotta aiemmin puoli-orvoksi jäänyt tyttö.

Raatimies Wadenin kuoleman jälkeen leski avioituu vuonna 1809 turkulaissyntyisen kauppiaan Reinhold Laurenin kanssa. Talo nro 56 kulkee Laurenin talona ja vuonna 1818 Laurenit muuttavat Turkuun.

Tampereen pääkadun, Kauppakadun varrella asuu myös kauppias Johan Björkqvistin ja Johanna Catharina Zweyburgin perhe 3. korttelin talossa nro 60. Heidän poikansa Carl Johan Björkqvist palaa Helsingistä vuonna 1820 ja avioituu v. 1821 naapurintytön Jeanne Marie Wadenin kanssa. Nuoripari muuttaa asumaan Jeanne Marien lapsuudenkotiin, ½ taloon nro 56. Perheeseen syntyy 21.9.1822, tytär Katarina Eufrosyne "Kaisa" ja hänen jälkeensä syntyvät pojat Carl Oscar v. 1824 ja Johan Magnus v. 1826. Jeanne Marie pyörittää kauppiaan taloutta johon kuuluu lasten ja puolison lisäksi muutama piika ja renki sekä isäpuoli, leski raatimies Reinhold Lauren joka on muuttanut Turusta takaisin Tampereelle.

Vuonna 1844 Katarina Eufrosyne avioituu kauppias Robert Magnus Lindholmin kanssa. Kaksi vuotta myöhemmin 1846 Jeanne Marieta kohtaa suuri suru; vain parin kuukauden välein menehtyvät puoliso ja poika Johan Magnus. Vanhempi poika Carl Oscar ryhtyy kauppiaksi ja on yksi harvoja saksankielentaitajia kaupungissa. Saksan taidot lienevät perua mummolta Johanna Catharina Zweyburgilta, jonka suku on peräisin Pommerista. Tampereen ensimmäisten asukkaiden joukossa on trahtööri Zweyburg, joka muuttaa v. 1782 tontille nro 82. Museolle lahjotettujen esineiden joukossa on Zweyburg suvun sinetti.

Kun Carl Johanin ja Jeanne Marien tytär avioituu v. 1844 niin aluksi vävy kauppias Robert Magnus Lindholm muuttaa taloon Nro 56. Carl Johanin kuoleman v. 1846 jälkeen Jeanne Marie jatkaa asumista talossa aina vuoteen 1859 asti jolloin hän muuttaa tyttärensä luokse. Lindholmit ovat jo aiemmin v. 1846 muuttaneet viereiseen kortteliin nro 2, ½ taloon 45 Kauppakadun varrella eli nykyinen Kauppakatu 5:een.

Jeanne Marien tytär Katarina Eufrosyne jää puolestaan leskeksi kun aviomies kuolee kelta-tautiin vuonna 1865. Kauppakadulle jää asumaan kaksi leskeä, äiti ja tytär ja kolme tyttärentytärtä; Therese s. 1847, Linda s. 1853 ja Agnes s. 1855.

Visiittikorttikuva leskirouva Katarina Eufrosyne Lindholmista.

Lindholmien kaksi poikaa opiskelevat ja muuttavat Tampereelta pois. Talo on liki kymmenen vuotta naisten talo ja se näkyy museoon saadussa esi-
neistössä, joka koostuu lähinnä käsitöistä ja käsi-
työvälineistä, pienistä muisto- ja sisustusesineistä
jotka kertovat kuinka monet erilaiset kädentaidot
kuuluvat porvarisnaisen elämään. He tekivät eri-
laisia kirjontatöitä; leike-, helmi- ja tyllikirjontoja.
Voimme kuvitella kolmen sukupolven naisten ko-
koontuneen samaan huoneeseen käsitöittensä ja
kavhikupillisen ääreen ja vaihtamaan kuulumisia
kaupungilla sattuneista tapahtumista tai leskirouva
Katarina Lindholmin vuokralaisten edesottamuksis-
ta. Talossa oli vuokralaisena vuoteen 1868 Gran-

Kuva: Otto S. Mellgren, Vapriikin kuva-arkisto

Proviisori Otto S. Mellgrenin rakentama valokuva-ateljee Lindholmien pihalla. Toinen kortteli Kauppakatu talo nro 45 eli nykyinen Kauppakatu 5.

bergin apteekki ja sen proviisori Otto S. Mellgren rakensi valokuva-ateljeen pihapiiriin, siksi Katarina Eufrosyne Lindholmista löytyy Mellgrenin ottamia valokuvia. Jeanne Marie Wadenista on myös valokuva HM 1263:17. Kuvassa vuodelta 1868 on iäkäs, tuimailmeinen Jeanne Marie Waden, jonka koko maailma oli Tampere ja Kauppakatu, hän asuu tyttärensä luona kuolemaansa 1873 asti.

Ne tyllikirjotut irtokaulukset

Jeanne Marien valmistamat ja käyttämät irtokaulukset ovat 1800-luvun alkupuolelta ja tehty tylli- ja leikekirjonnalla. Tyllikirjontaa kutsutaan myös tyllipitsiksi. Irtokaulukset, -hihat ja mansetit olivat 1800-luvulla kätevä tapa vaihtaa puvun ilmettä ja helpommin puhtaana pidettäviä kuin kokonaiset paidat. Upeasti kirjottu tyllikaulus teki asusta juhlanan. 1830-luvulla suosittiin isoa hartiakaulusta Canezouta, jollainen on Jeanne Marien valmistama HM 215:24. Tyllikirjonnassa kuviot muodostuvat tyllisilmiin pujotettavasta langasta. Tavallisin tyllikirjontatapa on tyllipujotus, jossa kuviot ovat usein geometrisia ja syntyvät pienin etupistoin.

Kuvan irtokaulukseen HM 215:23 on kirjottu tylliin kukkia ja reunustettu punosnauhalla. Iso hartiaosa jäi röijyn tai puvun alle, itse kaulusosa laskeutui kauniisti röijyn päälle. Tyllikirjonta on erityisesti Jeanne Marien ja tyttären Katarinan hallitsema taito ja kirjontaa varten tehtiin mallikirjoja, joita Katarina Eufrosynen valmistamia on kolme. Niistä yhteen on päivätty vuosi 1839 (HM 215:10a.) Nämä kauluksensa Jeanne Marie on todennäköisesti tehnyt nuorena neitona tai vaimona.

MAJURI GRÖNHAGENIN VAATEKAAPPI IKAALISISTA

Oliko vaatekaappi liian iso ja kömpelö asessori Selinin talossa, jolla nimellä talo kulkee nykyään, koska Ikaalisten kruununvoudin Johan Gustaf Selinin rouva Suoma Selin myi vaatekaapin Hämeen museolle 19.8.1914 hinnalla 100 mk ja 12 mk kuljetuskuluja. Kaappi oli jo nähnyt maailmaa ennen kuin se siirtyi Tampereelle.

HM 1061:1 tietoihin on kirjattu vanhaan Hämeen museon pääkirjaan, että ”kaappi on kuulunut Majuri Grönhagenille Ikaalisissa”. Barokkimainen kaksiovinen, kookas lattiakaappi on maalattu ulkoa tammenväriseksi ja sisältä vaaleansiniseksi. Se on 193 cm korkea ja 133 cm leveä. Kaapissa on barokkimaiset pallojalat ja sisäseiniä kiertää ripustuskoukut. Avainkannikkeessa on vuosiluku 1741. Kaappi on hienoa ammattikäsiötä eikä se vaikuta suomalaisvalmisteiselta.

Miten vaatekaappi oli päätynyt Selinien taloon, ei tarina kerro, mutta mahdollisesti majurin lap-

Jeanne Marie Wadenin valmistama ja käyttämä tyllikirjottu irtokaulus. HM 215:23

Kuva: Teppo Moilanen, Vapriikin kuva-arkisto

settoman lesken kuoleman jälkeen on järjestetty huutokauppa kuolinpesän irtaimistosta. Kaappi on kuulunut Ikaalisissa asuneelle majuri Gustaf Fredrik Grönhagenille.

Majuri Grönhagenin elämänvaiheita

Gustaf Fredrik Grönhagen syntyi 9.4.1782 Porin maaseurakunnssaa ja kuoli 14.10.1860 Ikaalisissa. Hän muutti Ikaalisiin Kyröstä v. 1820 ja omisti Kauppilan tilan 1820–1840 Kartun kylässä Ikaalisissa. Rippikirjojen mukaan Grönhagen asui perheineen vuosina 1843–60 No 5 Alanen puustellissa eli sotilasvirkatalossa Ikaalisissa. Alasen puustelli oli 1700-luvulla varusmestarin virkatalo. Puustellista löytyy digitalisoituna Kansallisarkiston / Maanmittaushallituksen uudisarkistosta karttakuvaus vuodelta 1862. Siinä kerrotaan että 4 manttaalin kokoinen Alasen puustelli sijaitsi Ikaalisten kauppalassa 9 ½ peninkulmaa Porista. Manttaali oli Ruotsinvaltakunnassa käytetty veroyksikkö, joka oli käytössä

Suomessa vielä 1800-luvulla ja jonka pohjalta laskettiin maatalojen verotus. Alasen puustellissa oli puutarhanhoitoa, humalankasvatusta ja pellavaa ja hampua viljeltiin omaan käyttöön. Ruista, ohraa, herneitä, kauraa ja perunaa viljeltiin myös. Puustellin metsästä saatiin kotitarvepuut lämmitykseen ja rakennustarpeiksi. Kalaa saatiin Kyrösjärvestä. Karttakuvaus kertoo, että Grönhagenien aikaan puustellissa elettiin omavaraistaloudessa.

Gustaf Fredrik Grönhagen on 3. Suomen tarkk'ampujapataljoonan majuri vuodesta 1831. Hän avioitui 14.9. 1828 Janakkalassa Johanna Nordenswanin (1803-1893) kanssa, jonka isä Gustaf Georg Nordenswan omisti useita kartanoita Heille syntyi kaksi lasta, jotka kuolivat pikkuvauvoina. Puolisonsa kuoleman jälkeen leski Johanna Grönhagen rakennutti 1861-62 asunnokseen nykyisen Vanhan apteekin nimellä kulkevan rakennuksen.

Lattiakaappi voi olla Nordenswanien perintöä tai se voisi olla ruotsalainen ja peräisin Grönhagenin

suvusta. Grönhagen on ruotsalainen, vapaaherallinen v. 1678 aateloitu sotilassuku, jonka tiedot löytyvät ruotsalaisesta aatelissukutietokannasta. Suku on Suomen ritarihuoneella nro 68. Majurin isänsä Kapteeni Fredrik Grönhagen (1698–1772) asettui Suomeen Taivassaloon Turun rauhan jälkeen sodittuaan Hattujen sodassa 1741–43.

Hänen poikansa majuri Claes Henrik Grönhagen (1749–1831) osallistui Kustaa III sotaan 1788–90 ja asui Porissa. Kaapin avainkannikkeen vuosi 1741 ajoittuu samaksi kuin majurin isänsä kapteeni Fredrik Grönhagen sotii Hattujen sodassa. Ehkä hän toi sen mukanaan Ruotsista muuttaessaan Taivassaloon Suomeen?

Majuri Grönhagenin kaappi HM 1061:1.

Kuva: Tuula Pessa, Tampereen museoiden kokoelmakeskus

Artikkelissa mainitut esineet löytyvät Finnasta ja Tampereen museoiden Siiri-tietokannasta <http://siiri.tampere.fi/>

Muinaismuistoista kerrottua ja kirjoitettua

- tarinoita arkeologian alalta

Ulla Lähdesmäki

Kirjoittajalla on takanaan pitkä työura Pirkanmaan maakuntamuseon arkeologina

Muinaismuisto on sellaisenaan todellinen tarinoiden lähde. Ovathan kiinteät muinaisjäännökset ja arkeologiset esinelöydöt tärkeimpiä tietolähteitä Pirkanmaan varhaisten asukkaiden elämästä. Tutkimustieto pysyttelee todennettavissa faktoissa, mutta tiedon pohjalta voidaan myös edetä pidemmälle mielikuvien ja tarinoiden alueelle. Siitä ovat hyvinä esimerkkeinä museoiden arkeologiset näyttelyt, joissa aukollisten faktojen rinnalla voidaan esittää kertovampaa tarinaa menneisyyden ihmisistä. Arkeologian ja tarinoiden yhdistämisestä löytyy hyviä esimerkkejä myös kulttuuriympäristökohteiden adoptio-ohjelmasta, jossa uudet tarinat syntyvät muinaismuistojen vaalimisesta kiinnostuneiden vapaaehtoisten kertomina.

Muinaisjäännöksiin ja myös niiden suojeluun on liitetty tarinoita jo pitkän aikaa. Muinaisjäännökset herättävät uteliaisuutta ja innostavat niiden merkitystä selittävien tarinoiden kertomiseen. Yksi pisimpään tarinoita synnyttäneitä kohteita on Oriveden Eräjärvellä sijaitseva kookas kiviröykkiö, Nunnankirkko. Vielä 1800-luvulla Eräpyhän kalliolla oli kaksi röykkiötä, jotka mainittiin jo 1782 eräessä Turun Akatemiassa julkaistussa väitöskirjassa. Röykkiöihin liittyi tarina uhripaikasta, ja siksi röykkiötä pidettiin pitkään harvinaisina todisteina muinaissuomalaisten uskonnosta. 1800-luvun lopulla seudulla keruutyötä tehnyt opettaja Benjamin Hassinen merkitsi muistiin toisenlaisen tarinan röykkiöiden synnystä: ”Kristinopin maahan tullessa munkit kulkivat saarnaamassa ja käännättämässä väkeä kristinuskoon. Eräpyhän kalliolle aiottiin tehdä kivistä kirkko, vaan mikä päivällä rakennettiin, sen pirut yöllä purkivat. Viimein pantiin

Vapriikin Birckala 1017 -näyttelyssä muinaislöytöjen kertomat tarinat heräsivät eloon. Kuva Teppo Moilanen

Kuva: Ulla Lahdesmäki

Oriveden Eräjärven kalliolla on nykyisin yksi kiviröykkiö, joka on koottu osittain uudelleen muun muassa aarteenetsintöjen jäljiltä.

kirkko ja härkä hirsilaudalle ja laskettiin veteen sanoen: mihin se pysähtyy, siihen rakennetaan kirkko”. Kirkko rakennettiin sitten nykyiselle paikalleen, mutta Eräpyhän kalliolle jäivät muistoksi kiviröykkiöt, joita on myöhemmin purettu aarretta etsittäessä ja sittemmin koottu yhdeksi röykkiöksi. Hassiselle kerrottiin toisaalla Orivedellä sijaitsevien kiviröykkiöiden olevan pakopirttien muistoja ajalta, jolloin asukkaita vietiin pakolla Pietarin kaupunkia rakentamaan. Sitä välttääkseen väki pakeni metsiin. Liittyykö tämä tarina kenties isonvihan aikaisiin muistoihin paikkakunnalla?

Hassisen vuonna 1885 keruumatkoilla kuulemiaan tarinoita on myös Parkanosta Nerכון kylästä peräisin oleva omintakeinen kertomus Linnan niemessä ennen vanhaan olleesta kaupungista, jonka kadut tuntuivat auran terään peltoa kynnettäessä. Kaupungin rautaisten porttien narinan väitettiin kuuluvan Linnan kylään. Vaikka kaupungista ei voine olla kysymys, tiettävästi arkeologit eivät ole vielä käyneet kattavasti Linnan

niemessä tekemässä pelloilla pintapaimintaa mahdollisten muinaisjäännösten löytämiseksi. Muun muassa David Skogman ja Wilhelm Carlsson keräsivät puolestaan nykyisen Pirkanmaan eteläisissä osissa muinaismuistoihin liittyviä tarinoita 1800-luvulla laatiessaan aikakaudelle ominaisia pitäjänkuvauksia ja kihlakunnankertomuksia. Sisällöllisesti ne ovat edellä kerrottujen luontoisia. Nykypäivän arkeologia kiinnostaa myös ajatus siitä, minkälaisia tarinoita oman aikamme ihmiset kehittävät ja liittävät muinaismuistoihin.

Arkeologin työssä liki neljännesvuosisadan aikana olen kohdannut Pirkanmaalla liikkeessani asukkaiden ja maanomistajien käsityksiä muinaismuistoista ja niiden suojelusta. Neutraalin ja myönteisen suhtautumisen lisäksi olen törmännyt myös vastakkaisiin käsityksiin ja tietämättömyyteenkin. Vastaavia kokemuksia oli jo valtion Muinaistieteellisen Toimikunnan arkeologeilla heidän tehdessä virkamatkoja 1890-luvulta lähtien silloisiin Ylä-Satakunnan ja Hämeen pitäjiin. Käydessään esimerkiksi

Lempäälän Päivääniemessä vuonna 1894 A. O. Heikel havaitsi, että uusi Lempäälästä Vesilahdelle johtava tie siltoineen oli johdettu luvattomasti suoraan paikkakunnalla jo pitkään tiedossa olleen Päivääniemen rautakautisen kalmiston poikki. Rakennustyössä löydettyjen miekkojen ja keihäänkärkien tiedettiin kulkeutuneen työmaalta lähiseudulle ja poikien kerrottiin tietämättömyyksissään jopa viskelleen rautakalujen osia pitkin mäkeä. Arkeologi Hjalmar Appelgren kertoi puolestaan vuonna 1895, että muinaismuistoja hävitettiin hiljaisuudessa viljelysten tieltä tai hautapaikkoja kaiveltiin luvatta aarteenetsinnässä muinaiskalujen löytämisen toivossa. Esineet eivät päätyneet oman maan museoihin vaan niitä kulkeutui Ruotsiin tai Pietariin ja osa annettiin kertomusten mukaan jopa lapsille leikkikaluiksi.

Silloiset nimismiehet, joille vuonna 1883 säädetty uusi muinaismuistoasetus osoitti eräitä suojelutehtäviä, eivät aina olleet tehtäviensä tasalla tai hoitaneet viivyttelämättä muinaislöytöihin liittyviä velvollisuuksiaan. Appelgren mainitsi 1895 tarinan nimismiehestä, jolle talonpoika tarjosi keväällä muinaiskaluja valtion lunastettavaksi uuden asetuksen menettelytavan mukaisesti. Nimismiehen vastaus oli: Ei minulla ole aikaa, tuohan kapineet kestikievariin, jahka minä syksyllä käyn siellä päin, otan ne mukaani.” Toinen nimismies toisaalla kieltäytyi kokonaan ottamasta vastaan ruosteisia halvannäköisiä muinaiskaluja Muinaistieteelliselle Toimikunnalle toimitettavaksi.

Sittemmin tieto ja käsitykset muinaismuistoista ovat huomattavasti kohentuneet. Nykyisin maakuntamuseoon tulee vuosittain useita ilmoituksia esimerkiksi maastosta löydettyistä mahdollisista muinaisesineistä. Esineisiinkin liittyy toisinaan kiinnostavia tarinoita, joita on merkitty muistiin jo 100 tai jopa 200 vuotta sitten. Esimerkiksi kivikautinen vasarakirves on muotonsa vuoksi kiinnittänyt ihmisen huomiota jo varhain. Muokkaamattomasta luonnonkivestä poikkeavana se liittyi vielä 1800-luvun lopulla joidenkin mielissä ukkosenjumalan maahan sinkomaan salamaan ja se otettiin talteen hyvän onnen turvaamiseksi. Esine voitiin laittaa jopa vuoteeseen tyynyn alle turvaa antamaan. Hämeen Museon varhaiseen kokoelmaan päätyi

*Vasarakirveet
olivat kansan parissa
voimallisia taikakaluja,
joiden avulla uskottiin saatavan
hyvää onnea tai turvaa tulipaloilta.*

1900-luvun alussa kivikautinen kirves, josta hierrettyä jauhetta voitiin esineluetteluun merkittyjen tietojen mukaan käyttää vaivojen parantamiseen. Kivikirves ymmärrettiin voimia omaavaksi taikakaluksi. Museon esineluettelon merkintöjen perusteella tällaisia taikakaluja siirtyi sukupolvelta toiselle jopa perintönä. Usko niiden toimivuuteen on sitten hiipunut, koska esine voitiin lahjoittaa museolle. Punkalaitumella puolestaan 1800-luvun lopulla tarinan mukaan torjuttiin ukkosenvaajan avulla palovaaraa, kun vasarakirves kädessä kierrettiin rakennusta.

Muinaisesineen löytäminen maasta voi olla myös jännittävän tarinan käynnistyminen ja alkusysäys rikkaalle ja tieteellisesti merkittävälle arkeologiselle löydölle. Esimerkki tästä on tarina Ylöjärven Mikkolan talon portilla puiden istutuksessa vuonna 1896 löydetyistä komeista miekasta tai tarina nuoren miehen kävelyretkestä 1900-luvun puolivälissä Messukylän Vilusenharjulla ja sorakuopan reunasta esille pistävästä miekasta. Kumpikin tarina jatkui merkittävän runsaslöytöisen rautakautisen kalmiston löytymisenä ja sitä seuranneina arkeologisina tutkimuksina.

EHRSTRÖM-KOKOELMA

tuntemattomuudesta päivänvaloon

Helena Hänninen

Kirjoittaja työskentelee tutkijana Serlachius-museoissa

*Olga Gummerus-Ehrström, Omakuva, 1892, öljy kankaalle, 54,5 x 40.
Gösta Serlachiuksen taidesäätiö.*

Gösta Serlachiuksen taidesäätiön kokoelmissa Mäntässä on monipuolinen ja lukumäärältään suuri Eric O. W. Ehrströmin (1881–1934) ja Olga Gummerus-Ehrströmin (1876–1938) testamenttilahjoituskokoelma, jota esitellään laajasti ensimmäistä kertaa. Esittelyä edelsi useita vuosia kestänyt kokoelman luettelointi- ja tutkimustyö, jonka kuluessa kaikki siihen kuuluvat maalaukset, grafiikka, taideteollinen esineistö ja erittäin runsas määrä luonnoksia luettelointiin ja valokuvattiin. Taiteilijan lähes koko elämäntyön kattavan aineiston löytyminen on harvinaista. Ehrströmit lahjoittivat aineiston jo 1930-luvun puolivälissä mesenaattinsa Gösta Serlachiuksen säätiölle, mutta se on ollut vaikeasti saavutettavissa ennen sähköistä luettelointia.

Eric O. W. ”Bucklan” Ehrström oli Akseli Gallen-Kallelan opissa ja Pariisissa opiskellut monipuolinen taiteilija ja taideteollisuusmies. Hänen puolisonsa Olga ”Olli” Gummerus-Ehrström oli lahjakas muotokuvamaalari, joka teki myös merkittäviä koristetaiteen töitä muun muassa arkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarisen palveluksessa. Olga opiskeli 1890-luvulla Suomen Taideyhdistyksen piirustuskoulun täyden oppimäärän ja meni vuosisadan vaihteessa Pariisin taideakatemiaan täydentämään opintojaan. Pariisissa hän tapasi Ericin, jonka kanssa meni naimisiin 1903.

Ehrströmien ja tehtailija ja taidekeräilijä Gösta Serlachiuksen yhteistyö näyttää alkaneen jo 1910-luvulla, jolloin Serlachius hankki innokkaasti taidetta kokoelmaansa. Siinä häntä avusti Eric O. W. Ehrström. Serlachius suunnitteli keräämänsä kokoelman ensimmäistä näyttelyä, joka toteutuikin Ehrströmin avustuksella Ateneumiin vuonna 1919.

Lahjoituskokoelman helmiä ovat Olgan maalaa- mat muotokuvat, erityisesti omakuvat, joihin on kuvattu itsevarma taiteilija. Ericin yhteyksistä Akseli Gallen-Kallelaan kertovat Kalelan ajan luonnokset

Olga Gummerus-Ehrström, Vanhan naisen muotokuva, 1898, pastelli paperille, 28 x 19,5. Gösta Serlachiuksen taidesäätii.

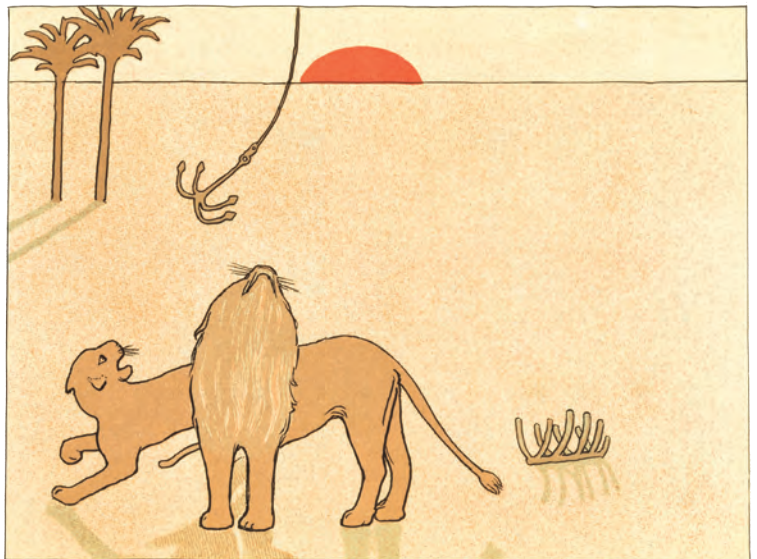

Olga Gummerus-Ehrström, Pojan muotokuva, 1896, öljy kankaalle, 41 x 33. Gösta Serlachiuksen taidesäätii.

ja hänen ottamansa valokuvat. 1900-luvun alun jugendin kokonaistaideteosidea ja yhteistyö arkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarisen kanssa näyttäytyy kokoelmassa kaikessa monipuolisuudessaan. Luonnoksissa on rakennuksia, interiöörejä, koriste- ja lasimaalauksia, huonekaluja, ovia, heloja, tekstiilejä, koriste-esineitä ja astioita. Eric oli art nouveau / jugendin taiteilija, joka toteutti tyyliunnon ideoita koko ikänsä, viimeisenä suuryönään Kymiyhtiön juhlasalin ja lämpiön sisustus-suunnitelmat 1930-luvun alussa.

EHRSTRÖM-KOKOELMAA TÄYDENTÄVÄT UPEAT KORUT JA KORUSUUNNITELMAT, HERALDIKKA, TUOTEMERKIT, KUVITUKSET JA KÄSIKIRJOITUKSET

Ehrströmeillä ei ollut jälkeläisiä. Heidän elämänsä suuri tragedia oli kahden lapsen menettäminen vauvoina. Tämä lienee yksi syy sille, että heidän taiteellinen jäämistönsä tuli Serlachiukselle, joka oli paitsi mesenaatti, myös Ehrströmien ystävä. Tästä suhteesta tuli erityisen tärkeä, kun Eric menetti ta-

Eric O. W. Ehrström, Kuvitus, Maan ympäri lentokoneella, 1904, väriligrafia. Gösta Serlachiuksen taidesäätii.

Eric O.W. Ehrström, Vyösolki, 1901, hopeapakotus, karneoli, 5,5 x 8,3. Gösta Serlachiuksen taidesäätiö.

paturmassa oikean kätensä 1927. Taiteilijanura vaikeutui, mutta jatkui, kun hän harjoitutti vasemman kätensä taiteen tekemiseen ja tiivistä entisestään yhteistyötä puolisonsa kanssa. Serlachius koetti keksiä Ericille työtehtäviä myös oman toimialansa ulkopuolelta, mikä käy ilmi kirjeenvaihdosta.

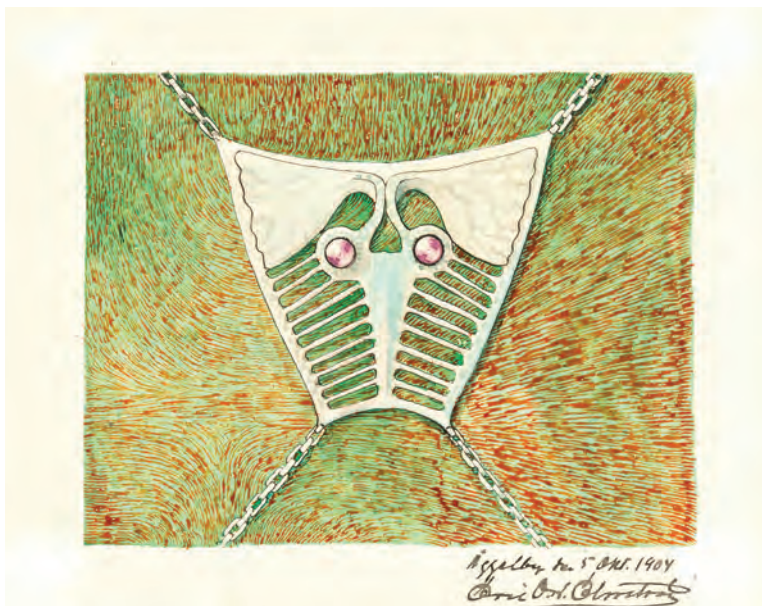
Taideteosten lisäksi Ehrström-kokoelman helmiä ovat arkistoaineistot, joissa näyttäytyy ajan kulttuurihistoria ja merkkihenkilöt, kuten Jean Sibelius, Robert Kajanus tai Carl Gustaf Mannerheim. Eric O. W. Ehrström oli alullepanija perustettaessa taide-

teollisuusliike Oy Taito Ab:tä, joka vei suomalaista taideteollisuutta eteenpäin vuosikymmenet. Taidon tiloista tuli arkkitehtien ja taiteilijoiden kohtaustapaikka, mikä lisäsi entisestään Ehrströmin osallisuutta erilaisissa hankkeissa.

Ehrström-kokoelma on ollut mielenkiinnon kohteena kautta vuosikymmenet, mutta lopullisesti se otettiin

haltuun; valokuvattiin ja luettelointiin sähköiseen kokoelmanhallintaan 2011 alkaen. Vasta tämän työn jälkeen selvisi kokoelman yksilöity laajuus, yli 4300 teosta ja luonnosta, joista osa on luonnoskirjoissa. Luetteloinnin lisäksi muutakin koelmatyötä tehtiin valtavasti. Noin 500 teosta ja luonnosta konservoitiin ja noin 220 kehystettiin, kun Ehrströmeistä valmistui Serlachius-museoihin tammikuussa 2019 näyttely ”Olli ja Bucklan. Ehrströmien elämä ja taide”.

Kokoelmassa riittää mielenkiintoisia detaljeja ja selvitettävää jatkossakin. Eric O. W. Ehrström oli verkostoituja, joka pääsi jo nuorena kulttuuripiireihin Akseli Gallen-Kallelan kautta. Hän oli kotonaan monissa seuroissa ja juhlien keskiössä ja hänen nimensä on vilahdellut tutkimuksissa ja aikalaiskuvauksissa, mutta silti hän on jäänyt taustahahmoksi. Ja Olga Gummerus-Ehrstöm on jäänyt lahjakkuudestaan huolimatta vielä miehensäkin varjoon, taidehistorian marginaaliin. Molempien tuntemtomuuteen on vaikuttanut se, että valtaosa heidän tuotannostaan on ollut vuosikymmenet kokoelmien kätöksissä.

Eric O. W. Ehrström, Koruluonnos, 1904, vesiväri ja tussi pahville, 12,5 x 15,7. Gösta Serlachiuksen taidesäätiö.

A BRITISH ARCHAEOLOGIST'S 'treasure'

David Cleasby

Archaeologist/Maritime Archaeologist. Currently on work internship at Pirkanmaa Maakuntamuseo, Museokeskus Vapriikki, Tampere.

Often when I tell people what my occupation is they get excited and tell me they have always wanted to be one also, and then ask me what is the best treasure I have found, and occasionally what it is like to be Indiana Jones! I find such conversations a mixed pleasure. On the one hand, as an archaeologist, 'treasure' is not defined in terms of shiny items and their monetary value, but more in reconstructing the lives of societies, its people's stories. On the other hand, I am pleased that people take an interest, and I have the opportunity to open their eyes to the wider nature of archaeology. Recently, having moved to Finland, and reflecting on 30 years of different experiences, I have come to see I have accumulated a more personal form of 'treasure'. My mind spun back to what drew me to studying the past and archaeology, and my first few experiences as a 'digger'.

For me it started with my dad taking me to explore castles and ruins every Sunday afternoon or when on holiday. Despite both being scared of enclosed spaces and heights, we climbed dark

staircases, hands on cold stone, to stand on the battlements, imagining ourselves as castle guards staring out towards advancing armies. Touching real things real people made and touched connected me to the past more directly than my Roman and Greek textbooks did from my warm sofa. With great enthusiasm one cold spring day I got the opportunity to do archaeology. We walked up and down an English farmer's muddy field for 7 hours, staring hard at the ground, trying to pick out meaningful shapes. My friend found 6 nice arrowheads! I got backache and very wet because I'd forgotten my raincoat and the lessons of English weather.

Kuva: David Cleasby

Exploring Bodiam castle with Mum and Dad.

Not an ideal start, but it introduced me to rigorous survey method, and I wanted that same feeling of discovering the past I saw in his eye.

Later I was fortunate to get to Cambridge University, and to be tutored by some of the brightest minds in British archaeology. I

enjoyed trying to absorb all the various theories in archaeology, but could not wait for my first excavation. So in summer 1985 I set off for Greece for not only my first dig, but also first time abroad, and as a lone traveller. In Athens I visited the Acropolis, adding a sense of its majesty and scale, to the image from my books and imagination. I debated with myself in the Agora where Socrates explained his philosophies. I also got arrested (and released)

Kuva: David Cleasby

Klithi Palaeolithic cave site excavation, 1985.

Kuva: David Cleasby

Detailed work under a hot sun.

Kuva: Henry Hurst, Cambridge University Classics Department

Anglo/Italian team final day party in the Forum, 1986 (I'm the ringed one with long hair).

by the police because I told some American tourists about when the Acropolis was tragically burned by the Persians, without a tour guide license! Later I visited Delphi to stand where the Oracle shaped the fate of Empires. Finally, I hitchhiked across rural Greece to a remote village in the mountains near the Greco-Albanian border. Even now I can't believe the courage and motivation I had then to take such a journey.

My objective was a Paleolithic cave site excavation somewhere in the wilds of the mountains. With an over-weighted backpack and painful straps, I set off up a narrow ravine, with only a badly sketched map as guide. Later, after fording the fast cold stream several times, backpack over my head, I knew I was exhausted and lost. I put my tent on the ground, and without erecting the poles, got inside and zipped it shut, to keep out the scorpions! In the morning I was relieved to find the excavation, annoyingly only 500 meters the other way. Very excited, I then got my first assigned 'archaeological' excavation task. I had to dig the toilet pit! I was part of an international team of archaeologists that spent 3 months excavating a cave occupied over some 15,000 years. Every day, except Sunday, we got up 5am, ate porridge and stale bread cooked over an open fire pit, and then went to work. This could involve delicately recording thin layers excavated with paint brushes, while lying often under a burning sun. We stopped between 1pm and 4pm because it could be up to 40 degrees Celsius. Finds uncovered here, and by sieving in the cold river, revealed this region had developed an amazingly small microlith technology. Bones and seeds revealed ancient diets.

It was a tough introduction to the world of archaeology. I got sunstroke and stayed in bed for 3 days, and an assistant was hospitalized with hypothermia for swimming in the mountain river. One morning we climbed a mountain to take supplies to the palaeobotanical team extracting pollen core samples from a highland marsh. After carrying heavy gear all day on steep slopes, we started back down with dreams of a cold beer. However, our last task was for each to carry down to base camp 5 pollen cores of 5 kg (25kg!), arms rigid out front, like a human forklift, because the core layers

would be damaged in a backpack. It was agony for 2 hours. We even resorted to running and sliding on the stones to reduce the time, zooming past some surprised rabid wild dogs. Later, we drank beer and ouzo (hangover!) by the campfire and retold the story like ancient Greek heroes, or even simple mountain shepherds.

At the beginning of the article I mentioned different understandings of what makes 'treasure'. The next two summers I was fortunate to excavate in the Forum in Rome. One day I found a beautiful signet ring, probably 1st century AD, lapis lazuli and gold, engraved with the now faint image of probably a Roman magistrate. Later someone once asked me if I kept it and how much I sold it for. Of course I documented it and it probably sits in an Italian museum for the public to enjoy. However, the real 'treasure' I took away from Rome and from Greece, and many other projects, were the memories of fantastic experiences, working along-

side great people (some still friends after 30 years), and in places where I could touch and feel the dead of my books and imagination come to life.

There will be opportunities somewhere in Finland this summer for you to touch the past, and carve out your own archaeological experiences and treasure memories. They do not need to be hardcore experiences as mine in Greece, but something local where you can feel part of your shared heritage, and meet new people with a shared interest.

For more information about how to get involved and upcoming possible fieldwork, see

<https://www.museovirasto.fi/en/cultural-environment/archaeological-cultural-heritage/archaeology-as-a-hobby>

Adopt a Monument <https://adoptoimonumentti.fi/>

Pirkanmaa Maakuntamuseo, Museokeskus Vapriikki
<http://vapriikki.fi/maakuntamuseo/arkeologia/>

Kuva: Courtesy of Chichester & District Archaeological Society

Similar conditions to my first field walk.

PUUJALKA-SULANTERIN KOHTALO

on yksi Nokia-Seuran tallentamista tarinoista

Anne Haapalainen

Kirjoittaja on Nokia-Seuran hallituksen jäsen ja Nokia ennen ja nyt -lehden päätoimittaja

Kuva: Matti Sulanderin kotialbumi

Nuorukainen vaelteli mielellään Nokiaa halkovan Emäkosken äyräällä ja sen rantametsissä. Eräällä tällaisella retkellä sattui kohtalokas tapaturma. Hän liukastui jyrkällä rinteellä ja kaatui. Selässä ollut ladattu haulikko laukesi suoraan omaan jalkaan.

Pahoin loukkaantunut Yrjö Sulander (1900-1942) vietiin sairaalaan. Vasemmalle jalalle ei kuitenkaan mitään ollut tehtävissä: se piti katkaista.

Yrjö oli tuolloin vielä alle 20-vuotias. Nuoren miehen piti luopua monista haaveista. Hän masentui, turhautui ja koki itsensä tarpeettomaksi.

Yrjölle hankittiin tekojalka, mutta se ei sopinut kunnolla. Nuorukaisen mielestä sen käyttäminen oli hankalaa. Siksi hän alkoi käyttää puujalkaa, joka oli kevyempi versio ja helpompi käyttää arjessa.

1930-luvulla Yrjöstä tuli vähitellen paikallinen kuuluisuus. Ilmeisesti vedonlyönnin tai kinastelun seurauksena hän aloitti Pitäjänsillalta hyppimisen. Pohjois- ja Etelä-Nokiaa yhdistävä Pitäjänsilta ylitti Emäkosken, joka jää Pyhäjärven ja Kuloveteen johtavan Nokianvirran väliin. Nykyään Pitäjänsillan tilalla on Emäkosken silta, jota paraikaa kunnostetaan.

Yrjö hinasi käsivoimin itsensä Pitäjänsillan kaaren päälle ja hyppäsi kuohuvaan virtaan. Matkaa veteen kertyi 15-20 metriä.

Mies painui vedenpinnan alle, ja nousi sieltä takaisin kuin korkki: puujalka edellä.

Aivan muuten vain Yrjö ei koskeen hypännyt. Hän teki sen korvauksesta, joko rahallisesta tai neskemäisestä.

Yrjö Sulander saikin liikanimen Puujalka-Sulanteri. Mies lienee ollut varsinainen legenda pitkän aikaa. Siitä kertoo sekin, että esimerkiksi vuonna 1939 syntynyt koskenmäkeläinen muistaa elävästi nähneensä Sulanderin hyppäävän sillalta. Tuolloin

Yrjö Sulander menetti vasemman jalkansa onnettomuudessa, kun hän oli vielä alle 20-vuotias.

hän olisi ollut vasta kolmevuotias, joten tarina lienee ollut vahvempi kuin omat muistikuvat.

NOKIA-SEURA TALLENTAA TARINOITA

Puujalka-Sulanterin tarina on vain yksi monista Nokia-Seuran tallettamista tarinoista. Sulanderin tarina on luettavissa seuran Nokia ennen ja nyt -lehden juhlanumerosta, joka ilmestyi vuonna 1946 perustetun seuran 70 vuoden kunniaksi. Seura on julkaissut kyseistä lehteä alkuvuosista saakka, välillä aktiivisemmin ja välillä harvemmin. Nyt lehti on ilmestynyt parikymmentä vuotta joka toinen vuosi. Tarkoituksena on tallettaa aineetonta

Kuva: Saima Lehtinen, Museokeskus Vapilki

Puujalka-Sulanteri hyppäsi maksusta koskeen Pitäjäsillalta. Matkaa veteen kertyi jopa 15 metriä. Tarina Yrjö Sulanderin elämästä julkaistiin Nokia-Seuran Nokia ennen ja nyt -lehdessä vuonna 2016.

kulttuuriperintöä nykyisille ja tuleville nokialaisille ja muille kiinnostuneille. Esimerkiksi Puujalka-Sulanterin tarinaa ei löydä mistään muualta.

Lehteä on viime vuosien aikana uudistettu aika-kauslehtimäiseksi. Ajatuksena on ollut, että näin lehti tavoittaa myös niitä, jotka eivät lähtökohtaisesti tunnustaudu kotiseutuihmiseksi ja historiasta kiinnostuneiksi. Lehdessä on pitkiä, tieteelliset kriteerit täyttäviä artikkeleita, mutta myös lyhyempiä tarinoita. Puujalka-Sulanterin tarina on hyvä esimerkki näistä lyhyemmistä tarinoista.

UUODEN PÄÄSTÄ ILMESTYY TARINAKIRJA

Tällä hetkellä seurassa on käynnissä kunnianhimoinen hanke tarinoiden tallentamiselle. Seuran on tarkoitus julkaista vuoden päästä kokonainen tarinakirja. Kirjaan on tulossa useita kymmeniä lyhyitä tarinoita eri vuosikymmeniltä. Merkityksellisen kirjasta tekee se, että tarinat ovat eri ihmisten kirjoittamia ja heidän omia muistelmiaan. Toki

joukossa on haastatteluista purettuja tarinoita, jos niiden kertoja ei ikänsä tai muun syyn vuoksi voi itse kirjoittaa. Teos on ammattitaitoisesti toimitettu, joten sen toivotaan olevan helposti lähestyttävä ja siten löytävän jokaisen nokialaisen tai tarinoista kiinnostuneen kirjahyllyyn.

Tarinoiden Nokia-kirjahankkeen tausta on surullinen. Nokiallakin asuu valtava määrä ikäihmisiä, joilla on mielenkiintoinen elämä koettuna. Tuttujen henkilöiden kuolinilmoitukset ja niiden toistuvuus lehdissä olivat yksi ponnin kirjan tekemiselle. Valitettavasti taistelemme aikaa vastaan. Tämäkin hanke olisi pitänyt aloittaa aikaisemmin.

Kirjahanke on sikäli urauurtava, että kirjan kuvitus on tulossa lapsilta ja nuorilta. Tämä liittyy Kotiseutuliiton Mestarit ja kisällit -hankkeeseen, jossa tarkoituksena on sitoa myös lapsia ja nuoria kotiseuturakkauteen. Pirkan Opiston lasten ja nuorten kuvataidepiiriläiset kuvittavat jokaisen tarinan.

Jutun kuvat: Hanna Westman

Kun Väinö Nestori pyssyä teki

Hämeenkyrön Herttualassa, keskellä kaunista kansallismaisemaa, keskiaikaisessa rivikylässä seisoo kaksi hopeanharmaata hieman vinksaltaan olevaa rakennusta. Niiden ohii ajaa kuin huomaamatta samalla, kun ihastelee Trossitien molemmin puolin viehättäviä taloja ja niiden hoidettuja puutarhoja. Jos heti Kirmon jälkeen kuitenkin malttaa hidastaa ja entisen kaupan jälkeen tiirata etuoikealle, voi hyvällä mielikuvituksella kuvitella pihapiirissä kulkemassa Väinö Nestori Ahlforsin (1885–1969), Herttualan pyssymestarin.

Väinöllä on suorat housut, tallukkaat, ehkä hihat käärittyinä mutta aina liivi päällä ja hattu päässä. Väinö on aseseppä, oman alansa erikoisasiantuntija, joka on saanut oppinsa isältään Malakiaalta. Ei kuka tahansa osaa rautatangosta toimivaa metsästysetta tehdä, mekaanisilla työkaluilla, heikossa valossa. Ei aseseppän ammatti ainutlaatuinen ollut, mutta ei kunnan pyssyntekijöitä sentään joka kylässä asunut.

Väinö pohti verstaan säilyttämistä 1960-luvulla. Hän hahmotti työuransa aikana tapahtuneen muroksen, jossa yhden miehen verstaan työtahti ei enää pärjännyt kasvaville teollisuuslaitoksille. Verstaalla ei ollut koskaan käytössä sähköllä toimivia työkaluja ja tärkeimmät verstaan välineet olivat itse valmistettuja. Väinö ymmärsi verstaan kulttuurihistoriallisen arvon, mutta kokoelman säilyttämisen ja esittelemisen todellisia vaikutuksia hän ei todennäköisesti osannut kuvitella.

Verstaan esineistö on luetteloitu ja digitoitu. Kokoelmaan kuuluvat aseiden valmistukseen liittyvät työvälineet, polkupyörien korjaamiseen liittyvät työvälineet ja yleiset työvälineet.

Hanna Westman

Kirjoittaja työskentelee Hämeenkyrön museoissa projektitutkijana.

Verstaalla toimi myös polkupyöräkorjaamo. Väinö Nestorin muotokuva pitää verstaalla järjestystä yllä.

Mistä siis oikeastaan on kysymys tilanteessa, jossa aseseppän työura pyritään tallentamaan? Pyritään huolellisuuteen, luetteloidaan tarkasti. Tuhrataan punaisia pieniä selkeitä numeroita. Anotaan ja saadaan avustusrahoja kokoelman digitointiin. Säilytetään kaikki viilat, Gummitehtaan paikkarasiat, lattahihnan jämat ja kynän pätkät, asetetaan rotanhännät esille, pyyhitään pölyt

Ahlforsien perhe asui pitkään tässä yhden huoneen verstarakennuksessa. Asuinrakennuksen hirsikehikko on hankittu vasta paljon myöhemmin.

varvista ja rihlapenkistä. Katsotaan, että kaikki ketunraudat ovat seinällä esillä. Pyöritellään päätä ja huokaillaan syvään halki räjähtäneen Winchesterin kohdalla (ruudin korvaaminen dynamiitilla ei ole hyvä idea). Sitten tulee ensimmäinen avoinnapitopäivä ja huomataan, että kävijät kertovat aivan erilaista tarinaa. Mitä ihmettä täällä tapahtuu? Miksi kävijät kysyvät vääriä kysymyksiä?

Kokoelmatyöntekijä, hieman itseeni viitaten, oli humautanut luettelointikuplaan. Kun kävijät olivat kiinnostuneita myös rakennusten historiasta, pihassa kasvaneista kasveista, perheen sosiaalisesta asemasta, seinäpapereista ja pirtin täytetyistä eläimistä, asia alkoi avautua. Kuultiin tarinoita useasta eri taatasta, jotka olivat käyneet auttelemassa seppää ja tulleet pienessä laitamyötäisessä kotiin. Verstaalla keskusteltiin siitä, onko männynpihka parempaa kuin kuusenpihka, kun ketunrautoja valellaan ihmisen hajun peittämiseksi. Sujuvasti aihe vaihtui rakennusten siirtämisen tavanomaisuuteen, tsaarin aikaisiin metsästyslupiin, oman kaivon merkitykseen, Nikkilästä saadun erikaisen kasvin tarinaan. Aseverstaan säilyttäminen alkoi saada aivan erilaisia merkityksiä ja kokonaiskuva laajentua vasten kävijöiden kanssa käytyjen keskustelujen kautta.

Kokoelma kaikessa laajuudessaan piti ensin olla olemassa alkuperäisessä paikassaan, jotta me saatoimme keskustella myös ihan jostain muusta kuin

tallennetuista esineistä. Ilman esineistöä paikalle tulleet ihmiset eivät olisi pohtineet ja muistelleet yhdessä aseverstaan sosiaalista merkitystä eli sitä, miten yksi sepänverstaas onnistui kokoamaan kylän monin tavoin yhteen paitsi sata vuotta sitten, myös nykyään. Herttualan kylänraitille on ilmestynyt avoinnapitopäivinä ihmisiä ulkomaita myöten. On oltava jokin merkityksellinen syy sille, että lapsuuden ajan maisemiin voisi palata vaivalloisenkin matkan takaa ja Ahlforsin aseverstasmuseosta on alkanut muodostua sellainen.

Tarina ei oikeastaan ole päättynyt. Ahlforsin aseverstaan omistaa Väinö Nestorin pojan Ilmari Ahlforsin perikunta. He eivät puhu Väinöstä vaan taatasta. He kertovat paikasta, jossa ovat viettäneet lapsuutensa keskiä. Kun Pentti neljännen polven metallimiehen tiedoillaan alkaa kertoa, miten suorasta rautatangosta aletaan tehdä piippua, siinä hiljenee suulainkin kylänmies. Tertun viime talvena virkkaamat vanhojen mallien mukaiset pitsiverhot ripustetaan tänä kesänä asuinrakennuksen kuistin ikkunoihin ja alkuperäiset pakataan säilöön. Pirkko tulee paikalle opastamaan täytetty hilleri kainalossaan, oli keli tai ajankohta mikä hyvänsä, eivätkä mainiot tarinat häneltä ainakaan kesken lopu. Ahlforsin aseverstaalle tullaan tänäkin kesänä jutulle ja kokoelmatyöntekijä jää jälleen pohtimaan, miten ihmeessä tämä kaikki tallennetaan.

Hieman Ylöjärven Mäkkylästä ja Ahvenistosta

Torbjörn Nikus ja Minna Sorsa

Kirjoittajat ovat Ylöjärvi-seuran hallituksen jäsen ja puheenjohtaja

Ylöjärven Pikku-Ahvenisto ja kaunis kansallisromantiikan aikakauden rakennus Ahvenisto ympäristöineen kertovat koskettavaa tarinaa.

Rusthollari eli ratsutilallinen Benjamin Mäkkylä oli syntynyt vuonna 1821. Hän sai vaimonsa Mariana Akselintytär Jaakolan kanssa viisi lasta, kolme poikaa ja kaksi tyttäätä. Ylöjärven seurakunnan vuoden 1873 kastekirjassa on merkintä, että perheen nuorin lapsi Anders Benjamin syntyi 18. kesäkuuta ja kastettiin juhannuksena eli 24. kesäkuuta.

Anders eli Antti Benjamin, myöhemmin Antti Penjami (AP), kirjoitti Hämeenlinnan lyseosta ylioppilaaksi 1892. Hän opiskeli Helsingin yliopistossa fysiikkaa ja kemiaa, valmistui Mustialan maanviljelysopistosta 1896 ja toimi saman opiston kemian assistenttina vuosina 1897–99. Antti valmistui Evon metsäopistosta metsäkonduktööriksi – nykykielellä metsänhoitajaksi. Nykyisinkin Ahveniston maisemassa voi ihailia Antin kasvattamia pihta- ja lehtikuusia.

Ylöjärvellä Antti Mäkkylän tehtäviin lukeutui kunnallislautakunnan puheenjohtajuus. Kuntakokous järjesti myös keräyksiä pohjoisen Suomen tueksi, jossa elettiin vaikeita vuosia. Keräyksissä saatiin viljaa, lihaa ja käteistä rahaa. Eräänä keräjäjänä oli A.B Mäkkylä, joka esimerkiksi 21. syyskuuta vuonna 1903 kuljetti Epilän rautatieasemalle Ouluun rahdattavaksi 36 säkillistä viljaa ja kolme säkillistä vaatteita.

Antti Benjamin Mäkkylä julkaisi 1906 suomen- ja ruotsinkielisissä lehdissä nimenmuutoksen Antti Penjami Mäkikyläksi. Kirjailija Maila Talvion (ent Maria Winter) ja professori Väinö Voionmaan (ent

Kuva Antin lakkiaisista vuonna 1892. Isä oli kuollut jo 10 vuotta aikaisemmin. Vasemmalla isovelji Kaarle Benjamin, Mäkkylän isäntä, äiti Mariana Gustava, oikealla toinen veli lääkäri Johannes Benjamin.

Wallin) innoittamana AP oli perustamassa Ylöjärvelle raittiusyhdistystä ja rakennuttamassa yhdistykselle toimitaloksi Saurion. Yhdistystoiminta oli Suomessa saanut lainvoiman 1880-luvulla ja oli syntynyt kansanliikkeitä.

Kerrotaan Antti Mäkkylän hiihtoretkillään tutustuneen Vähä-Ahveniston maisemaan suppajärviin. Vuonna 1904 Antti sai ostaa puolet järvestä ja

*Nimenmuutos, Suomen
Wirallinen lehti.*

Ahvenisto laajennuksen jälkeen.

muutaman hehtaarin ympäröivää maata Teivaalan isännältä Kustaalta. Tapanina tehtiin kaupat. Koska Teivaalan ja Mikkolan raja kulki järven poikki, Antti halusi ja sai myös ostaa Mikkolan isännältä Kallelta muutaman hehtaarin lisää ja omisti näin koko järven ympäristöineen. Pientilan pinta-alaksi tuli 17 hehtaaria, josta järven pinta-ala oli 7 hehtaaria.

Arkkitehti Paavo Uotila suunnitteli järven itä-päähän kansallisromanttiseen tyyliin kauniin pää-rakennuksen, joka valmistui joulukuksi 1906. Kansallisromantiikan katsottiin voivan välittää kansallisia symbolisia arvoja, joka Suomessa näkyi rakennustaiteessa. Pirkanmaalla oli aiemmin rakennettu Emil Vikströmin Visavuori Sääksmäen Lovenkärkeen ja Axel Gallen-Kallelan Kalela Ruovedelle. Arkkitehdit Herman Gesellius, Armas Lindgren ja Eliel Saarinen pystyttivät Hvitträskin nykyisen Espoon alueelle 1903, ja Tuusulanjärven taiteilijayhteisön taitelijakodit nousivat Tuusulanjärven rantaan 1900–1904.

Vuonna 1907 AP meni naimisiin Takamaan kylästä kotoisin olevan Selma Kilpijoen kanssa. Perheeseen syntyi kolme lasta ja Ahvenisto kävi

ahtaaksi. Arkkitehti Olivia (Wivi) Lönn suunnitteli keittiösiiven, joka valmistui 1914. Antti oli myöskin tutustunut Tampereen Milavidassa asuvaan taiteilijaprofessori Gabriel Engbergiin. Hänen käsialaansa ovat Ahveniston sisustuksen ornamentit ja kalusteet ja Engberg lähetettiin Axel Gallen-Kallelan apulaiseksi vuoden 1900 Pariisin maailmannäyttelyyn maalaamaan Kalevala-freskoja. Tuolta ajalta tunnetaan Liekki-ryijy.

Antti Mäkikylä teetti pengerrykset silloisen Ahvenisto-järven ympäri ja lähelle rakennettiin urheilukenttä. Noin kolmen metrin levyinen kärrytie kiersi Ahvenisto-järven ja sitä pitkin päästiin töitä tekemään tilan vastarannalle. Tilalla toimittiin edistyksellisesti, sillä siellä aloitettiin työväen osalta 8 tunnin työpäivät. Elli Tompuri kertoi muistelmis- saan, että tilalla toimittiin tasavertaisesti vaikkapa ruokailun yhteydessä, kun kesäaikaan kaikki koontuivat Ahveniston pihapiirin graniittipöydän ääreen ruokailemaan yhdessä.

Antti Mäkikylällä oli paljon silmäätekeviä ystäviä, joista osa vieraili myös Ahvenistossa. Edellä mainit-

tujen lisäksi mainittakoon näyttelijät Elli Tompuri ja Aarne Orjatsalo, pankinjohtaja ja poliitikko Lauri af Heurlin, professori Väinö Voionmaa, kultaseppä ja keräilijä Gustaf Lindell (Kustaa Hiekka), metsätieteilijä ja poliitikko AK Cajander. Cajanderista tuli vuonna 1918 Metsähallituksen johtaja.

Mäkikylä oli Suomen Sosialidemokraattisen puolueen jäsen, mutta vastusti levottomuuksien puhjettua vuonna 1918 voimakeinoja. Tampereen lähiseudulla torppareiden asema ja maanomistus olivat nousseet kysymyksiksi. Ylöjärvellä vuoden 1918 talvi sujui rauhallisesti, ja kerrotaan Mäkikylän tähän vaikuttaneen. Ylöjärven punakaarti teki kotitarkastuksia ja valvoi kunnalliskokousta, mutta väkivallan tekoja ei raportoitu. Paikkakunnalla todistettiin valkoisten marssia kohti Tamperetta 24. maaliskuuta 1918. Kuolonuhreja syntyi, kun punaiset pakenivat ja valkoiset ottivat vallan.

Saurio oli toiminut punaisten päämajana. Tampereen valloituksen jälkeen 6. huhtikuuta siitä tuli valkoisten kenttäoikeus. Mäkikylää kuulusteltiin, mutta hänet päästettiin todisteiden puuttues-

Antti ja Selma Mäkikylä kelkkaretkellä lastensa Helenan ja Eskon kanssa vuonna 1914.

sa vapaaksi. Huhtikuun 7. päivänä hänet haettiin uudestaan kotoa. Häntä vietiin Tampereelle kuulusteltavaksi, kuitenkin hänet ammuttiin matkalla Tampereelle Tohlopinjärven lähellä.

Lapset olivat isän kuolinhetkellä kahdeksan, kuuden, ja kahden vuoden ikäisiä. Selma sai apua tilan hoitoon Kilpijoesta ja Mäkkylästä. Ahvenisto oli aluksi perikunnan omistuksessa, sitten yksityisten ja nykyään Ylöjärven kaupungin omistuksessa.

Lisätietoja: Ahveniston kivettyt polut. Pikku-Ahvenistosta. Antti Penjami Mäkikylän elämäntyöstä. Ylöjärvi-Seura ry, 2018.

Ahveniston jyhkeitä kalusteita ja takka.

Työmiehen lauantai

Ulla Rohunen

Kirjoittaja on Työväenmuseo Werstaan museonjohtaja

Alkoholi on kiinteä osa suomalaista kulttuuria. Sanotaan, että Suomessa alkoholi nautitaan yleensä kahteen kertaan, ensin juomalla ja sitten siitä kertomalla. Tänä vuonna tulee kuluneeksi sata vuotta kieltolain voimaan astumisesta ja viisikymmentä vuotta keskioluen myynnin vapautumisesta. Werstaalla avautui kesän alussa näyttely Työmiehen lauantai. Se kertoo monipuolisen tarinan suomalaisen työväen suhteesta alkoholiin. Näyttely on esillä 5.1.2020 saakka.

1800-luvun puolen välin jälkeen Suomeen rantautui juomalakkoliike, jonka esikuvat olivat ulkomailla. Myös työväki innostui raittiusaatteesta ja erityisesti naiset olivat aktiivisia asiassa. Yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden rinnalla vaadittiin myös kieltolakia. Kesäkuun alussa vuonna 1919 alkoholin valmistamisen ja myynnin kieltävä laki astui voimaan. Muun muassa lääkinnällisiin ja tieteellisiin tarpeisiin alkoholia kuitenkin sai myydä. Monenlaiset korvikkeet kuten alkoholipitoiset yskänlääkkeet olivatkin suosittuja. Jotkut nauttivat myös suu- tai hiusve-

Kuva: Työväenmuseo Werstas

Luovuus on kukkinut drinkkejä nimittäessä, esimerkiksi Ampiainen ja Sininen enkeli ovat jo klassikoita.

siä, joista tunnetuin lienee "outokolina" eli Eau de Cologne. Rautakaupoista ostettiin denaturoitua spriitä eli "tenua".

Kieltolain aikana salakuljetus kukoisti. Maahan salakuljettiin mahdollisimman vahvaa alkoholia eli pirtua. Salakuljettajat olivat yleensä nuoria miehiä, jotka ajautuivat vaaralliseen työhön hyvien ansioiden houkuttamana. Ennen kieltolakia Suomessa kulutettiin alkoholia verrattain vähän, mutta kieltolain aikana kulutus kasvoi huomattavasti.

Maissa salakuljetetun alkoholin vähittäiskauppaa hoitivat niin sanotut tippakauppiat, jotka olivat usein pienituloisia työläisnaisia. Heille viinan myynti tarjosi kaivattuja lisätuloja. Myyntipaikkoina olivat esimerkiksi matkustajakodit tai pirtutalot, joissa meno äityi välillä hurjaksi. Yleinen juoma oli niin sanottu kova tee eli pirtun ja teen sekoitus. Salakuljetettu pirtu toimitettiin jälleenmyyjille yleensä 10 litran kanistereissa, joista juoma jaettiin pienempiin eriin. Erikokoisille pirtuastioille oli omat nimityksensä. Neljänneslitran annosta kutsuttiin varpuseksi. Nimensä se oli saanut samannimisestä Kansanvalitusseuran laulukirjasta. Kumpikin laitto laulamaan. Lahnaan puolestaan mahtui puoli litraa alkoholia.

Kieltolain kumoamisen jälkeen ensimmäiset alkoholimyymälät avautuivat 1932. Alkoholiostoksia

Kuva: Työväenmuseo Werstas

Maaseudulla alkoholia ei ollut helposti saatavilla ennen keskioluen vapautumista. Perhe pontikankeittopuuhissa 1920-luvulla.

Kuva: Työdemuseo Werstas

Olut maistuu Tampereen Työväenyhdistyksen ravintolassa Kaupunginkellarissa vuonna 1976.

kuitenkin tarkkailtiin tiukasti ja otettiin käyttöön niin sanottu viinakortti. Jokaisen asiakkaan oli rekisteröidyttävä tiettyyn myymälään asiointia varten. Alkoholiliike myös piti kirjaa ostoksista. Ostajintarkkailijat pitivät silmällä asiakkaita ja saattoivat antaa myös varoituksia tai myyntikieltoja. Joskus tarkkailijat tulivat myös työpaikoille tai koteihin puhuttelemaan henkilöitä, joiden toiminnassa oli jotain epäilyttävää. Varsinainen ostajintarkkailu päättyi vuonna 1957.

Myös ravintoloita valvottiin. Yksinäisten naisten ei ollut soveliasta käydä ravintoloissa. Heitä pidettiin maineeltaan epäilyttävinä ja yksinäisten naisten katsottiin laskevan ravintolan tasoa. Yksi keino kontrolloida alkoholin käyttöä oli edellyttää myös ruuan ostamista. Useimmiten kahden oluen jälkeen täytyi ostaa vähintään voileipä. Kerrotaan, että joskus sama voileipä tarjoihin koston illan aikana useampaan pöytään.

Käännekohtana suomalaisessa alkoholipolitiikassa voidaan pitää keskioluen myynnin vapauttamista vuonna 1969. Sen jälkeen olutta sai ostaa paitsi Alkoista, myös ruokakaupoista. Samalla perustettiin suuri määrä olutravintoloita. Ennen tätä

oli ollut jo kokeiluravintoloita, joista Pispalan Pulteri oli yksi. Keskioluen vapaammalla myynnillä haluttiin ohjata ihmisiä miedomprien juomien pariin. Myös maaseudulla asuvat pystyivät ostamaan alkoholia aiempaa helpommin.

Alkoholi on maistunut myös monissa suosituissa kappaleissa. Irwin Goodman levytti singlen Työmiehen lauantai vuonna 1965 ja se oli yksi hänen suurista hiteistään. Laulun sanoitus on peräisin Vexi Salmen kynästä. Hän kirjoitti sanat salanimellä Emil Retee. Laulu kertoo paljon julkaisuajankohdastaan; työviikko oli vielä 6-päiväinen ja huipentui saunaan sekä viinaan. Laulun kertoja vaihtaa lauantaina työpäivän päätteeksi vapaalle tunnetuin seurauksin.

Kappale toistaa perinteistä kertomusta. Päähenkilö tekee töitä ahkerasti koko viikon ja nauttii alkoholia viikon päätteeksi perinteiseen tapaan, kerralla ja paljon. Kotona odottaa vaimo, joka edustaa kuria ja järjestystä. Laulun työmies saapuu kotiin ja katu tekojaan vaimonsa edessä. Ilmeisen rienaavasta otteestaan johtuen Irwinin kappale joutui heti ilmestyttyään sensuurin kynsiin. Syynä oli erityisesti laulun kertosäe, jonka katsottiin halventavan työväkeä.

DRACULV

VÄMPYIRIT VÄPRIIKISSA

Marjo-Riitta Saloniemi

Kirjoittaja on Museokeskus Vapriikin näyttelypäällikkö

Vampyyrit ovat aina kiehtoneet ihmisiä ja ruokki-
neet mielikuvitusta. Ne kiinnostivat 1600–1700-
luvuilla teidemiehiä, seuraavalla vuosisadalla
runoilijoita ja kirjailijoita ja 1900-luvulta lähtien
elokuvantekijöitä. Nykyään vampyyrit ovat suos-
itumpia kuin koskaan. Dracula – vampyyrit Vap-
riikissa -näyttely selvittää näihin pelättyihin ve-
renimijöihin liittyvää taikauskoa, ilmiön juuria ja
historiaa. Näyttely esittelee vampyyreitä kirjalli-
suudessa, elokuvissa ja populaarikulttuurissa.

Vampyyripelko oli paikoin totisinta totta vielä
1900-luvun alussa. Ilmiön taustalla on laajalle
levinnyt käsitys olennoista, jotka palaavat
imemään elävien verta tai elinvoimaa. Vampyyrei-
hin tai vampyyrien kaltaisiin olentoihin on uskottu
esimerkiksi muinaisessa Babyloniassa, Malesias-
sa, Afrikassa ja ympäri Aasiaa. Ne ovat kuuluneet
myös kiinteästi eurooppalaiseen kansanperin-
teeseen. Laajin ja johdonmukaisin vampyyreihin
liittyvä tarinaperinne löytyy Itä-Euroopasta ja juuri
tämä itäeurooppalaisten uskomusten vampyyri on
päätenyt osaksi länsimaista populaarikulttuuria.
Vampyyrit ovat olleet vastenmielisiä ja verenh-
moisia hahmoja, mutta toisaalta oudon viehättä-
viä ja väkevän seksuaalisia.

Vampyyriksi päädyttiin hyvin monella tavalla.
Niistä tunnetuin on joutua vampyyrin puremaksi,
mutta myös yllättävät tapahtumat, keskenjääneet
asiat tai epäonnistunut hautaus saattoivat johtaa
vampyyriksi muuttumiseen. Ihmisellä saattoi olla

siihen myös alttius ja joillakin tämä kohtalo oli jo ennalta sinetöity. Vaara uhkasi ilkeitä ja hankalia ihmisiä, synnintekijöitä, alkoholisteja ja rikollisia. Kansanuskomusten vampyyri – pulska, epäsiisti ja punakka miekkonen – nousi haudastaan piinaamaan läheisiään. Hän syytteli tulipaloja, varasteli ja imi eläinten verta. Tällä olennolla oli hyvin vähän yhteistä myöhemmän, populaarikulttuurin luoman, ihmisverta janoavan, torahampaisen ja viittaaan verhoutuneen kalpean hahmon kanssa. Suomalaiseen uskomusperinteeseen vampyyrit eivät kuulu lainkaan.

Kreivi Draculan, nykyvampyyrien esi-isän, loi irlantilaiskirjailija Bram Stoker romaanissaan *Dracula* (1897). Stokerin goottilainen kauhuluomus on yhdistelmä historiallisia henkilöitä, kansanperinnettä, kaunokirjallisuuden hahmoja ja kirjailijan omaa mielikuvitusta.

Stokerin maailmassa, viktoriaanisella ajalla, monet asiat aiheuttivat pelkoa ja ahdistusta. Ihmisiä huolettivat kaupungistuminen, maahanmuutto, Lontoon alueiden slummiutuminen sekä siveettömyyden ja sukupuolitautien leviäminen. Stokerin romaani toi pelot julki yhdistäessään toisiinsa taitauskon ja tieteen. Stokerin luoma kreivi Dracula pystyi kulkemaan Lontoon kaduilla huomaamattomasti uhrejaan etsien ja se iski suoraan viktoriaanisen ajan ahdistuksen ytimeen vuonna 1888 tapahtuneiden Viitjä-Jackin murhien jälkeen.

Joidenkin kriitikkojen mukaan Stokerin *Dracula* kavautuu syvälle viktoriaanisen hyveellisyyden syövereihin. Romaanissa kuvataan kahta naista, Minaa ja Lucyä. Mina on epäitsekes, ehkä jopa hurskas, kun taas Lucy on itsekeskeinen ja moraaliltaan vähintäänkin kyseenalainen, Dracula hyökkää molempien kimppuun, mutta vain Mina selviää. Lucy muuttuu lapsia murhaavaksi vampyyriksi, mikä on viktoriaanisen ihanteen, äidillisen ja epäitsekään

naisen, täydellinen vastakohta.

Stokerin romaani ei ollut hitti heti ilmestyttyään. Se nousi huikeaan menestykseen vähän myöhemmin, kirjailijan jo kuoltua, 1920–30-luvuilla eri teatterisovitusten ja elokuvien siivittämänä. Valkokankaalla tunteettomasta hirviöstä kehkeytyi vuosikymmenten saatossa romanttista ja menetettyä rakkautta etsivä tukahdutetun eroottisen hahmo. Se on nähtävissä erityisesti viime vuosikymmenien vampyyrifiktiossa. Siinä naiset ovat kiinnostuneita vampyyreista ja hakeutuvat heidän seuraansa vapaaehtoisesti. *Twilight*-sarjassa he eivät muutu vampyyreiksi hyökäyksen myötä, vaan toivovat sitä itse.

Fiktiivisen kreivi Draculan historialliseksi esikuvaksi mainitaan usein virheellisesti historiallinen, muinaisen Valakian ruhtinas, Vlad Seivästäjä. Todellisuudessa Stoker ei tiennyt hänestä juuri mitään. Länsimainen populaarikulttuuri yhdisti fiktiivisen vampyyrikreivin ja historiallisen ruhtinaan hahmot elokuvissa ja kirjallisuudessa varsin omaperäisellä tavalla: *Dracula* lainasi Vlad Seivästäjältä historialliset juurensa ja elokuvaan myös tunteensa, olihan Vladkin kokenut elämässään menetetyt rakkauden tuskan. Historiallinen ja fiktiivinen Dracula ovat yhdessä ja erikseen mitä kiehtovimpia hahmoja.

Vapriikin näyttelyn esineistö on koottu useista eurooppalaisista ja amerikkalaisista museoista ja yksityiskokoelmista. Niistä mainittakoon Bram Stoker Estate, josta näyttelyyn tulee *Dracula*-romaanin ensipainokset, Stokerin käyttämää lähdeaineistoa ja hänen henkilökohtaisia muistiinpanojaan. Kunsthistorisches Museumista Wienistä näytteille on saatu joukko Vlad Seivästäjän vaiheisiin liittyviä loisteliaita esineitä. Useat keräilijät ja museot ovat lainanneet näyttelyyn harvinaista vampyyrielokuvissa käytettyä rekvisiittaa.

Vampyyreihin voi tutustua Vapriikin näyttelyssä 18.8.2019 saakka.

Lohikäärmeen ritarikunnan seremoniamiekka. Miekka on valmistettu Pohjois-Italiassa 1100-luvulla. Lohikäärmeen ritarikunnan jäseneksi hyväksyttiin vuonna 1431 Valakian voivodi Vlad II, Vlad Seivästäjän isä, jota siitä lähtien alettiin kutsua Draculaksi. KHM Museumsverband.

Kuva: Teppo Mollanen, Vapriikin kuva-arkisto

THEODOLINDA HAHNSSON

- ensimmäinen suomenkielinen naiskirjailija

Marketta Pyysalo

Kirjoittaja on Pälkäneen kunnan kulttuurisuunnittelija

Theodolinda Hahnsson (1838–1919) oli ensimmäinen suomeksi kirjoittanut naiskirjailija. Hän syntyi Kiikassa, eli lapsuudesta aikuisuuteen Pälkäneellä, kuoli Helsingissä ja käyskenteli koko elämänsä ajan suomen kielessä.

Theodolinda muutti perheensä kanssa Kiikasta Pälkäneelle, kun hän oli kymmenenvuotias. Rovasti-isä oli saanut sieltä kirkkoherran viran. Sekä rovasti että ruustinna olivat saaneet aikansa parhaan sivistyksen: isä oli suorittanut tohtorin tutkinnon ja äiti oli käynyt ranskattaren asumakoulua, ja pappilasta tulikin nopeasti paikkakunnan kulttuurikeskus.

Pojat koulutettiin, mutta tytöt joutuivat taloudelisten syiden vuoksi tyytymään kotiopettajiin. Tämä ei kuitenkaan Theodolindan intoa ja tiedonhalua lannistanut. Kun isovelji Werner tempautui mukaan Snellmanin virittämään kansalliseen herätykseen ja intoutui perustamaan isänsä kanssa Pälkäneelle ensimmäisiä kansakouluja, halusi Theodolindakin muutoksen tuuliin mukaan. Theodolindan elämänpääpiiri oli kuitenkin kotona. Siksi hänen täytyi tehdä myös sivistystyönsä siellä.

Theodolinda olisi halunnut lainata rakkaita kirjojaan pappilan palvelijattarille ja apulaisille, mutta koska kirjat olivat ruotsiksi, se olisi ollut ihan turhaa. Siksi hän keksi ruveta kertomaan niiden sisältöjä suomeksi iltapuhteiden aikana. Pian materiaali alkoi tyrehtyä, kun kaikki kirjat oli käyty läpi. Silloin Theodolinda jatkoi juttujen sepittämistä omasta päästään. Tuvan kuulijakunta ei aavistanut ollenkaan, että Theodolinda itse oli kertomusten takana.

Näinä iltoina Theodolindan mielessä itä ajatus, että jonakin päivänä olisi hauskaa kirjoittaa tarinoita kuulijoiden omasta elämästä. Olisi varmasti mielekkäämpää lukea sellaista, jonka he itse olivat nähneet ja kokeneet.

ENSIMMÄISTEN TEKSTIEN SYNTY

Elämän tuulet tempaisivat Theodolindan mukaansa ja ajatus kirjoittamisesta hautautui muiden ajatusten alle. Theodolinda nimittäin rakastui. Rakkauden kohde oli suomenkielen tutkija Johan Adrian Hahnsson, joka oli tullut viettämään kesää Pälkäneen pappilaan. Rakastavaiset menivät naimisiin ja perustivat perheen. Mutta muutaman vuoden kuluttua suru hyppäsi rakastavaisten rattaille: pariskunnan toinen lapsi Hilja syntyi, mutta kuoli alle kuukauden ikäisenä. Theodolinda oli murtunut. Hän alkoi purkaa ajatuksiaan kirjoittamalla. Tarinoita alkoi syntyä pikkuhiljaa iltaisin, kun talo oli rauhoittunut. Kerran, kun hän oli oikein syventynyt tekstinsä ääreen, yllätti hänen miehensä Theodolindan itse teossa- ja ihastui! Adrian oli niin ylpeä ja iloinen vaimonsa kirjoituksista, että toimitti ”Haapakallion” (1869) painetuksi versioksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Novellikirjastoon. Ensimmäinen suomenkielinen naiskirjailija oli syntynyt, mutta hieman kuin vahingossa, ilman trumpettien pärinää.

SIVISTYNYT MIES, JA PUHUU SUOMEA

Theodolindasta tuli ammattikirjailija. Koska Hahnssonin tulot olivat pienet, olivat Theodolindan kirjoitukset ja käännökset perheelle tarpeellinen lisä. Kun Hahnsson kuoli vuonna 1888, muutti Theodolinda nuorimman lapsensa kanssa Helsinkiin, jossa hän kohtasi menneisyytensä uudelleen. Theodolinda oli nimittäin kerran nuorena neitona ollut Helsingissä juhlimassa veljensä maisteriksi valmistumista. Siellä eräs mies oli astunut vahingossa väentungoksessa hänen hameenliepeelleen. Mies oli kääntynyt ja sanonut: ”Suokaa anteeksi.” Theodolindalta oli polvet pettä. Sivistynyt herra oli puhutellut häntä suomeksi! Myöhemmin hän sai kuulla, että mies oli muuan Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen.

Nyt Helsinkiin muutettuaan näiden kahden leskeksi jääneen ihmisen tiet kohtasivat uudelleen. He löysivät yhteisen rakkauden ja elivät onnellisessa ja sopusuhteisessa avioliitossa Yrjö-Koskisen kuolemaan saakka.

NAISASIAN KYNNYKSELLÄ

Theodolinda kirjoitti Suomen kansasta. Hän rakasti sitä ja kärsi, jos sitä sorrettiin tai sen kieltä halveksittiin. Tekstit olivat novelleja ja näytelmiä. Hänen tyyliään voi pitää romanttis-idealistsena, vaikka etenkin myöhempinä vuosina teokset sisälsivät myös yhteiskuntakritiikkiä. Pääsävy kirjoituksissa on kuitenkin ihannoiva ja ylevä.

Tuntuu kuin Theodolinda olisi kirjoittanut kahden aikakauden rajalla. Hän oli oppinut ja sivistynyt, mutta samaan aikaan hyvin käytännöllisesti ja perinteiseen naismalliin kasvatettu. Tämä tasapainoilu ja selvä prosessointi naisasian kohdalla näkyy joissakin hänen teksteissään. Uusi aika tulee vääjäämättä, mutta kuinka siihen tulee suhtautua?

”Mutta enpä huolikaan tuommoisesta hyörijästä. Minä tahdon oppineen naisen vaimokseni.”

”No, tuossahan viisaan sanan kerrankin kuulee nuoren miehen suusta”, huudahti leski. ”Sitä minäkin olen sanonut, että naisten juuri samoin kuin miestenkin tarvitsee olla oppineita.”

”Siinähan se on”, kuiskasi Nummi orpanalleen. ”Mitä sinä tuommoisella vaimolla tekisit, joka ei kodissaan työskentele?” Ääneen hän sanoi: ”Jos minä kumppanin löydän, kuten toivon, tahdon itse toimittaa virkani työt, ja vaimoni - hän tehköön kotini suloiseksi, herttaiseksi, jotta työni tehtyäni siellä viihdyn.”

”Nuori herra on vielä vanhanaikaista mieltä”, virkkoi leski.

”Minä en vain voisi onnellinen olla”, vakuutti Joose, ”ellei vaimoni olisi oppinut eli sivistynyt.” —

Mummo, joka ääneti oli kuunnellut muitten puhetta, lausui nyt: ”Olen minä nähnyt oppineita, jotka eivät ansaitsisi sivistyneen nimeä, ja olenpa myöskin nähnyt sivistyneitä, jotka eivät kuitenkaan ole oppineita.”

(Theodolinda Hahnsson: Juhannusaatto mummon luona)

Theodolinda tuntui kallistuvan sen kannalle, että naisen on hyvä olla oppinut, mutta silti kodista ja miehestä huolen pitäminen tulee olla naisen prioriteettina. Hänellä tärkeintä oli sydämen viisaus ja

Theodolinda Hahnsson avasi tien suomalaisille naiskirjailijoille. Hän kuvasi kirjoituksissaan Suomen kansaa ja tasapainoili oppineen maailman ihanteiden ja perinteisen roolimallin välillä.

lähimmäisen ajattelemisen. ”Tämä lapsi sai kyllä oppia paljon, mutta hänen tärkein opittavansa oli tutkiminen, millä tavalla hän voisi muita tehdä onnelliseksi.” Theodolinda ei siis lähtenyt muuttamaan kirjoillaan maailmaa, mutta oli silti itse nytkähdys, joka johti siihen: Ei mennyt kuin reilu kymmenen vuotta, kun toinen suomeksi kirjoittanut naiskirjailija aloitti kirjoitusuransa. Mutta määrätietoisesti. Ehkä jokin näytelmien aiheista kyti Minna Canthin mielessä, kun hän oli vierailmassa anoppilassa Pälkäneellä, saman pappilan naapurissa kuin missä Theodolinda oli kertonut apuväelle tarinoita heistä itsestään.

Parkanon Linnankylän

RUUMISKUUSI

– kuivattiinko puun oksilla vainajia?

Ulla Moilanen

Kirjoittaja on Turun yliopiston arkeologian tohtorikoulutettava, joka tekee väitöskirjaa rautakauden hautaustavoista.

Vuonna 1930 kirjoitettiin ylös Parkanon Linnankylässä asuneen Laurikaisen talon 80-vuotiaan vaarin muistelmia. Vaari muisteli kuulleensa, että ruumiita oli entisaikaan viety Karkkuun haudattavaksi kuivattuna. Kuivaaminen oli tapahtunut nostamalla vainaja arkussa tai ruumislaudalla niin sanottuun ruumiskuuseen (tai krenkkukuuseen). Sellaisen kannon oli Laurikaisen vaarikin nähnyt talonsa lähellä. Kuusen juurella oli kasvanut kauniita keltaisia kukkia, joiden vaari arveli menestyneen paikassa ruumiista valuneiden rasva-ainesten vuoksi. Kolmen muun samanaikaisen kertomuksen mukaan Kuivasjärven Linnan rannassa oli suuria kuusia ja mäntyjä, joiden oksille arkut ripustettiin, ja talven tullen kuivatut ruumiit kuljettiin arkuissaan Karkun kirkolle talviteitä pitkin. Voiko kyseessä olla muistitieto todellisista tapahtumista, ja miksi tällainen tapa olisi ollut Parkanossa käytössä?

Perimätiedon mukaan kuusen oksilla kuivaaminen esti matojen ilmestymisen, joten kyseessä olisi ollut suhteellisen hygieeninen tapa säilyttää vainajaa. Korkealle puuhun nostaminen on oletettavasti myös estänyt eläinten kajoamisen ruumiiseen, joten tapa olisi ollut myös varsin käytännöllinen, jos hautaamista ei päästy tekemään nopeasti kuoleman jälkeen.

Muistitiedon mukaan ruumiiden kuivaaminen olisi tapahtunut aikana, jolloin parkanolaiset vainajat kuljetettiin Karkkuun haudattavaksi. Tämä viittaisi varhaiskeskiaikaan, lähinnä 1200-luvulle.

Parkanon alue kuului tuolloin Sastamalan kirkkopitäjään, jonka keskus oli Karkussa sijaitseva Pyhän Marian kirkko. Varhaiskeskiaikaisia kuusia ei kuitenkaan olisi voinut olla nähtävissä enää 1800-luvulla, sillä Suomessa kuusi elää harvoin edes 300-vuotiaaksi. Jos vanhoja kuusia tai niiden kantoja olisi 1800-luvun puolivälissä ollut näkyvisiä, kyseessä olisivat olleet aikaisintaan 1600-luvun alussa kasvunsa aloittaneet puut. Männyn maksimi-ikä vaihtelee Suomessa tavallisesti 250–550 vuoden välillä, joten varhaiskeskiajalla käytössä olleen ruumismännynkin havaitseminen 1800-luvulla olisi ollut epätodennäköistä.

Ruumiiden säilyttämistä on menneisyydessä kuitenkin tapahtunut, etenkin kirkkomatkojen ollessa pitkiä. Säilyttäminen on hyvinkin voinut toisinaan tapahtua puiden oksilla. Vastaavasta säilyttämisestä on merkintöjä erämaaseuduilta, esimerkiksi Ähtäristä. Myös Kainuussa kerrotaan olleen tapana nostaa vainaja arkussa oksalle hautaamista odottamaan. Ruotsin Lapin saamelaiset ovat puolestaan säilyttäneet vainajia telineillä saarissa kesän yli ennen kirkolle kuljettamista. Säilyttämiseen on voinut joissakin tapauksissa liittyä ruumiin kuivaamista tai jopa lihojen poistamista, mistä on kansatieteellisiä mainintoja muiden pohjoisten kansojen parista. Onkin ehdotettu, että tarinat ruumispuista ja ruumiin kuivaamisesta saattaisivat olla jäänteitä hyvin vanhasta perinteestä, jota olisi käytetty harvaan asutuilla seuduilla. Ruumiin kuljettaminen tiettyyn paikkaan haudattavaksi liittyy kuitenkin olennaisesti kristinuskoon, joten tavan voisi kuitenkin yhdistää aikaisintaan keskiaikaiseksi. Olisiko vainajan kuljettaminen johonkin tiettyyn hautapaikkaan voinut olla yhtä tärkeää jo aikaisemmin?

Ruumispuiden merkitys ei kaikkialla Suomessa ole ollut samanlainen. Tunnettu kansanperinteen kerääjä Samuli Paulaharju kertoo vuonna 1922 ilmestyneessä Kainuun mailta-teoksessaan, kuinka vanhoissa taloissa oli kalmapuu, joka saattoi sijaita kalmistossa. Vanha kuusi, koivu, mänty tai pihlaja saattoi toimia kuolemanrituaaleihin liittyvänä puuna, jonka juurelle ruumiinpesuedet kaadettiin ja jonka luona vainajan vaatteet poltettiin. Pesuastiat voitiin myös toisinaan ripustaa puun oksille. Karsikko- ja ristipuiden perinne on ollut hieman erilainen, mutta myös karsikkopuiksi on voitu valita tuuheaoksaisia kuusia. Niitä on hautajaisten yhteydessä karsittu, minkä jälkeen rungosta on poistettu kuorta ja siihen on tehty erilaisia merkintöjä, kuten esimerkiksi vainajan nimikirjaimet. Puilla on siten voinut olla erilaisia merkityksiä kuolemaan liittyvien rituaalien ja toimintojen osana.

Artikkeli on hieman muokattu versio Kalmistopiiri-blogissa 25.5.2018 ilmestyneestä tekstistä.

Parkanon Linnankylä ympäristöineen Suomen kartta-kirjassa 1923.

Lähteet:

- Hakonen, A. 2013. Tahkokangas ja metallikausien Oulujokisuu. Kalmiston ja ympäröivän muinaisjäännöskannan sekä alueen yhteisön tutkimus 3D-topografian avulla. Pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.
- Karhu, N. 1995. Vihreät jättiläiset, Suomen paksuimmat puut. Publications of the Finnish Dendrological Society 7, Helsinki.
- Lilja S., Wallenius T., Kuuluvainen T. 2006. Structure and development of old *Picea abies* forests in northern boreal Fennoscandia. *Ecoscience* 13: 181–192.
- Paulaharju, S. 1922. Kainuun mailta. Kansantietoutta Kajaanin kullmiltä. Helsinki.
- Pitkäranta, R. 2004. Suomen kirkkojen latina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1000. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 193. Helsinki.
- Valonen, N. 1948. Vähän kyröläisistä lappalaismuistoista. Satakunta XIV. Kotiseutututkimuksia: 85–96.
- Valonen, N. 1971. Lappalaismuistoista Parkanossa ja Kihniössä. Parkanon ja Kihniön kirja: 29–36, Rantatupa, H. (toim.). JYY:n kotiseutusarja no 8. Jyväskylä.
- Vilkuna, J. 1993. Suomalaiset vainajien karsikot ja ristipuut. Kansatieteellinen Arkisto 39, 1993

Tuon seppo tulehen tunki, alle ahjonsa ajeli. Lietson kerran, li

kuonana kohaelevi, venyi vehnäisnä tahasna, nukihisn

RAUTAA JÄRVESTÄ

Jussi Hartoma

Kirjoittaja on geologiaa ja geofysiikkaa opiskellut ja kaivoksessa sekä malminetsinnässä työskennellyt toimittaja ja eläkeläinen

Tämä on kertomus raudan sulattamisesta vanhalla menetelmällä järvimalmista. Paikkana Kyrösjärven rannalla sijaitseva vanha kaivos, mutta myös muinaismuistoalue, jossa ilmeisesti taottiin jo järvestä saatavasta malmista tarvekaluja.

Viljakkalassa sijaitseva Haverin kultakaivos oli alunperin rautakaivos, josta on merkintöjä jo vuodelta 1726. Aikojen saatossa malmia tuotiin myös Tampellan masuuniin, mutta se ei ollut laadultaan riittävän hyvää, joten tuotanto lopetettiin. Myös Taalissa oltiin kiinnostuneita jopa koesulatuksen asti ja myöhemmin Leineperin ruukki oli kiinnostunut Haverin malmista. Valmisteltaessa toimintaa uudestaan kuparikaivokseksi 1930-luvun lopulla löydettiin kultaa, mistä syystä toiminta muuttui sen varaan aina vuoteen 1960 saakka.

Haverin kultakaivoksen museoimisen uudelleen järjestelyjen ja projektien yhteydessä 2000-

luvun alkupuolella syntyi idea kokeilla vanhaa maaseppien käyttämää raudasulatusmenetelmää. Tieto metodista kerättiin eri lähteistä ja henkilöiltä. Olihan yli 2000 vuotta järvimalmi ollut tärkein raudan lähde maassamme. Mitä sitten on järvimalmi eli limoniitti. Se on järvien tai soitten pohjasta löytyvää rautaoksidisaostumaa. Sitä on useita tyyppejä ja se voi esiintyä kolikkomaisina, herneenmuotoisina tai levymäisinä muodostumina. Sitä löytyy järvien rantojen ja jokisuiden läheisyydestä 1–5 metrin syvyydestä useinkin kymmenen sentin paksuina kerroksina. Haverin kokeiluun saatiin Kyrösjärven rantamatalasta haravoitua malmia muutama ämpärillinen. Toisella kertaa haettiin Nokialta Mahnalän järven pohjasta levymäistä malmia. Tämä malmi on tarkkaan analysoitu ja siitä ilmenee, että raudan lisäksi joukossa on useita mineraaleja, mutta ei haitallisia maametalleja merkittävästi. Kyrösjärven järvimalmista löytyy myös kultaa.

Järvimalmin keräämisestä on vanhoja kuvia, joissa naiset pitkissä hameissaan lautan päällä keräävät haaveilla pohjasta malmia rannalla oleviin isoihin kasioihin.

Valmistusmenetelmä on seuraavanlainen: ensin kostean malmin annetaan kuivahtaa, joskus jopa talven yli. Seuraavaksi alkaa pasutus eli malmista poltetaan eloperäinen aines pois hiilien päällä. Koetilanteessa kasattiin malmia leveän nuotion päälle ja poltettiin niin, että hiiltä ei ollut alla enää paljoa. Polton aikana valmistettiin tällä kertaa yksinkertainen maauuni, joka perimätietojen mukaan oli maaseppien tavallisin keino. Kokeilun mestarina oli 'Häijään seppä' Hannu Antila ja asiantuntijana haverilainen arkeologi Juha Lauren, allekirjoittanut pyöri toisten tiellä. Toisella koekerralla oli jo Suomen seppienkin edustus ja oppilaita seuraamassa. Koe tehtiin nimittäin syksyllä 2004 kaksi kertaa lyhyen ajan sisällä onnistumisen takaamiseksi.

Maauuni tehtiin kangasrinteeseen kaivamalla kuoppa, josta johti alarinteeseen tehty kuonan juoksutusaukko. Uuni oli alle metrin levyinen ja

Kuva: Jussi Hartoma

Pasutus.

lietsoi toisen, lietsoi kerran kolmannenkin: rauta vellinä viruvi, na taikinasepon suurissa tulissa, ilmivaikkeen väessä.

Kuva: Jussi Hartoma

Maauuni.

noin puolisen metriä syvä. Se vuorattiin ensin sinisaven ja lahoppuun seoksella, minkä jälkeen kuoppaan laitettiin pasutettu malmi ja hiiliä, sekä ripaus kalkkia. Kuumennukseen tarvitaan kova puhallus ja kun ison palkeen tekeminen olisi ollut liikaa aikaa vievää ja kuka olisi tuntitolkulla jaksanut painella paljetta, käytettiin maanalta kulkevaa teollisuusimurin metalliputkea. Muutaman tunnin uurrastuksen jälkeen illan pimetessä yhtäkkiä kuului hihkaisu, kun kuonat valuivat uunista kankaalle ja valkohehkuinen möykky erottui pohjalta. Seuraava vaihe olikin nostaa möykky ahjoon ja jatkaa kuumennusta, jonka jälkeen kimpale ripeästi alasimelle ja seppä ahkeroimaan. Kuonan kappaleita sinkoili kipinöitten kanssa ilmoille ja hetken päästä pihdeissä oli pala takorautaa. Tässä vaiheessa sen saattoi todeta myös magneettiseksi, mitä se ei ole malmina.

Haverin kultakaivosmuseon tapahtumiin liitettiin myöhemmin pariin otteeseen Rautapäivä sulattamisineen ja esitelmineen vuosina 2015 ja 2016. Viimeksi kokeiltiin matalan kivi-uunin tekoa ja vaikka kivilajit olivat heikkoja kestäämään suuria kuumuuksia, saatiin aikaan malliksi jälleen takorautaa. Monissa muualla toteutetuissa kokeissa ei ole saatu syntymään kunnolla takorautaa. Isompia hyttejä on rakennettu muun muassa Möhkön vanhan masuunin viereen ja Fiskarsin sepän pajan yhteyteen.

Muutamissa TV-dokumenteissakin on esitelty niin Englannissa kuin Norjassakin vanhoja menetelmiä. Meillä voi seurata vanhaa menetelmää, kun Paavo Haavikon käsikirjoittama ja Kalle Holmbergin Rauta-aika vuodelta 1982 esitetään Ylen Areenassa uusintana 18.6.2019 alkaen.

Kuva: Jussi Hartoma

Kuona valuu.

Kuva: Jussi Hartoma

Lopputulos.

Kyläsuutari

HILJA MÄKINEN

Leena Perälä

Kirjoittaja on parkanolainen kotiseutu- ja paikallishistorian harrastaja

Vanhaan hyvään aikaan kaikkialla vallitsi käsitys, että naiset tekevät naisten töitä, miehet taas miesten. Ei sääntöä ilman poikkeusta. Hyvänä esimerkkinä tästä paikkakunnallamme vaikutti 1920-luvulla Hilja Mäkinen nuoruusiästään lähtien kylä- eli penkkisuutarina.

Hilja Maria syntyi elokuussa 1898 Parkanon Kiskasivellä monilapsiseen suutariperheeseen. Jo pienenä tyttönä hän seurasi mielenkiinnolla isänsä suutaritöitä, valmistipa siinä katsellessaan pieniä nukkenkenkiäkin. Vähitellen isä-Juho sai tytöstä apua kenkien korjaustöissä. Päästötodistuksessa Parkanon Alaskylän ylemmästä kansakoulusta toukokuun 15. päivänä 1915 oli Hiljan käsityön numero kymmenen.

Taidon ja mielenkiinnon kasvaessa alkoi Hilja isänsä apuna päivittäin myös valmistamaan nahkajalkineita ja hevosen valjaita. Hiljan elinaikana 1900-luvun alkupuolella kyläsuutarit kiersivät talosta toiseen asiakkaitensa kotona korjaten kenkiä ja valjaita sekä valmistaen myös uusia teettäjien hankkimista nahoista. *Teetkö sinä plikka noita kenkiä omasta päästäsi*, oli joku kylänmies kysynyt Hiljalta, kun tapasi nätin tytön Kivelässä suutarihommissa. *En, kun nahasta*, oli napakka vastaus.

Kyläsuutarin kierros alkoi yleensä elokuussa, jolloin hänet haettiin hevosella taloihin, ja kotiin tultiin seuraavan vuoden juhannukseksi. Kivelässä Hilja teki kaikki nahkatyöt kuukauden aikana ja valmisti mm. 14 paria nahkakenkiä. Hevosten valjaitten teko ja korjaus olivat kaikkein raskaimmat työt. Kivelän talon poika, rehtori Heikki Pentti (90 v.) muistelee, miten Hiljaa aina kovasti odotettiin taloon töihin, ruokakin silloin oli parempaa. Iltaisin oli pik-

*"Keitä te ootte, te pienet pojat,
kun en mä tunne teitä,
piupali-paupali, piupali-paupali,
kun en mä tunne teitä?"*

*Suutari on mennyt koko viikoksi
kylälle neulomahan
piupali-paupali, piupali-paupali
kylälle neulomahan."*

(Suutarin emännän kehtolaulu)

kupojan lämmintä ja turvallista kiepsahtaa Hiljan kainaloon vällyjen sisälle. Parkanon paroni, Gustaf Wrede teetti kaikki nahkajalkineensa Hiljalla.

Entisaikoina naisten pikkupieksujen narina oli talon varakkuuden merkki.

Hilja-suutarin kerrotaan naisten pieksuja valmistessaan laittaneen välipohjiin erikoiset nyörit, että pieksut kirkossa komiasti narisivat.

*"Hyvästi-hyvästi, hyvästi-hyvästi,
Miinalle terveisiä,
piupali-paupali, piupali-paupali,
Miinalle terveisiä!
Älkää kaatako piimäpyttyä
porstuassa mennessänne,
piupali-paupali, piupali-paupali
porstuassa mennessänne!"*

Hilja oli nuorena hyvin hauskanäköinen, taivaansiniset silmät ja vaaleat hiukset. Musikaalisen perheen tyttärenä Hiljalla oli hyvä laulunääni ja hän osallistui Parkanon nuorten elämään, mm. elokuun perinteiseen "Venetsialaiseen iltaan". Ei siis ihme, että salskea ja komea nuori paroni Gösta Wrede (s.1901) huomasi sievän ja iloisen Hiljan. Huumorimies Gösta lähettikin Hollywoodista Hiljalle

Suutari-Hilja oli suuri eläinten ystävä. Kuvassa kotimökin portailla Hilja Tessu-koiran kanssa.

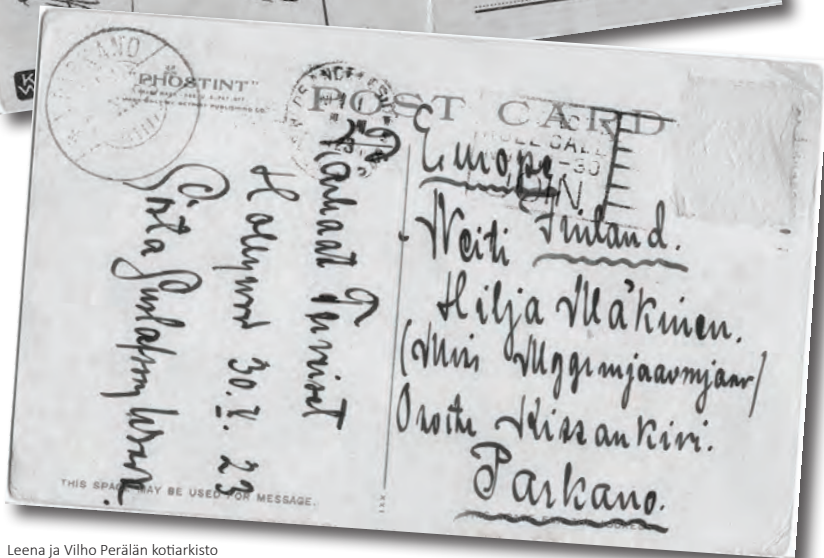
kortteja hausalla osoitteella: "Mirrinkiven talo" tai kissan naukumista kuvaten "Mirri Mggrmjaavmjau Kissan kivi".

Gösta Wreden traagisen kuoleman jälkeen v. 1926 Hilja vetäytyi nuorten ilonpidosta ja haki lohtua uskonnosta. Eläkevuotensa hän vietti Parkanon Rauhanyhdistyksen talonmiehenä asu-misoikeudella talossa.

Hilja kuoli rauhallisesti 92-vuotiaana Parkanossa.

Vuosia myöhemmin naapuri Arto Lehtonen muistelee, että pienessä mökissään yksin elvä Hilja-suutari oli monitaitoinen, samalla myös voimakas ja auttavainen naapuri. Hiljan pieni mökki tarjosi turvapaikan sodan aikana veljen vaimolle ja pienelle vauvalle, jotka tulivat sotaa pakoon Helsingistä isä-Artturin ollessa rintamalla. Hilja piti hyvää kuria pihapiirissään. Hiljaa vähän pelättiin. Poikakilleillä oli tapana syyspimeiden tultua käydä keppien kanssa kopistelemassa talojen nurkkia. Poikien kanssa oli sovittu, että Hiljan pienen mökin elämää ei koskaan häiritty. Hilja kuitenkin herkistyi kerran. Lehtosen veljekset veivät Hiljalle lasten vesikelkalla pienen joulukuusen. Pojat säikähtivät, kun Hiljalle yhtäkkiä herahivat suuret kyneleet silmiin, kertoo Arto.

Kesäisin mökin ympärille syntyi elämää, se oli odotettu tapaus pienessä kyläyhteisössä. Artturin

Leena ja Vilho Perälän kotiarkisto

Hilja ystävystyi Parkanon nuoren paronin kanssa ja sai tältä humoristisesti Kissakivelle osoitettuja.

Kuva: Leena Perälä

Kissakiven mökkiä ei niin vain jyrätty kolmostien linjauksen alta.

perhe vietti kesänsä aina Hiljan luona, mutta myös Kalle-veli perheineen oli jokakesäinen vieras.

Tämä sisaruskolmikko sai "suuria aikaan". Kuusikymmenluvulla suunniteltiin nykyiselle Kolmostielle uutta, suurempaa linjaa Alaskylästä pohjoiseen Parkanon keskusta. Uusi suunniteltu linja oli Kissakiven kohdalla tutkittu ja maastoon "kepitetty". Linja meni harmillisesti juuri Hiljan mökin pihan läpi. Tämähän ei mitenkään näille sisaruksille sopinut! Arto kertoo nauraen, miten he seurasivat sivusta, kun rohkeat helsinkiläisveljekset pitivät huolen siitä, että kepit lensivät ja hävisivät välittömästi vehnämyllyn, Rauhanyhdistyksen talon, Hiljan mökin ja Lehtosen pihapiiristä. Tiesuunnittelijat tekivät uuden suunnitelman. Tänäpäin valtaväylä, pohjois-eteläsuunnassa kulkeva Valtatie 3 ohittaa Kissakivenmäen sen itäpuolelta, eikä todellakaan tällä kohdalla näin suoristanut tien suuntaa!

"Yhteistyö on voimaa", tällä kerralla Mäkisvoimaa!

Musiikin lähteitäkin on pulputtanut Parkanon Kissakiven kylässä; Hiljan veli Kalle Mäkinen on kapellimestari Mikko Franckin äiti-Riitan isoisä, taata.

Kuva: Leena Perälä

Hiljan käsissä syntyi isältä saatujen oppien mukaan valmistettuja nahkakenkiä ja valjaita.

RETKIKUNTA MUINAISEEN NEUVOSTOLIITTOON

Anne Uosukainen

Kirjoittaja työskentelee Pirkanmaan maakuntamuseon perinnerakennusmestarina ja lapsuutensa matkailuelämysten jälkeen panostaa mieluiten lähimatkailuun sivuvaunullisella Ural-moottoripyörällään.

Elettiin vuotta 1975. Suomessa hallitsi Kekkonen, itärajan takana Leonid Brežnev, laajempaa kuvaa varjostivat öljykriisi ja kylmä sota. Oli toukokuun loppu ja takanani kansakoulun ensimmäisen vuosikurssin opinnot, edessä loputtoman pitkä ja ihana kesäloma. Tuosta keväästä on nyt kulunut 44 vuotta, joten muinaismuiston kriteerit eivät aivan täyty. Älyttömän pitkä aika se on joka tapauksessa, ihmiselämässä.

SF-CARAVAN

Vanhempani olivat SF-Caravan ry:n jäseniä, ja lapsuuteni kesät noudattivat yleensä samaa kaavaa; kesäkuussa isä ja äiti pitivät vuosilomansa, joka vietettiin asuntovaunuretkellä milloin missäkin. Kesän 1975 ohjelma ja reitti oli lyöty lukkoon jo varhain talvella, sillä viisumien anominen ja saaminen Neuvostoliiton matkalle ei ollut nopeaa eikä kaiketi helppoakaan. Sellaiset kuitenkin saatiin kuukau-

Kuva: Kirsti Uosukainen

Tämä on vallitseva retkimuistoni; hellettä ja suoraa tietä.

den ajaksi pienelle seurueellemme, joka sisälsi kaksi asuntovaunukuntaa. Naapurivaunua asuttivat lapseton tuttavapariskunta, olkoon he nimiltään vaikkapa Repe ja Anita. Omaan vaunukuntaamme kuuluivat itseni lisäksi puolitoistavuotias veljeni Sami, vanhempamme sekä äidin serkku Hessu. Kun tätä tarinaa hahmotellessani jututin heitä, kukaan ei muistanut emmekä voineet käsittää, millaisilla nukkumisjärjestelyillä sovimme kaikki pieneen asuntovaunuun. Moni muukin asia ja sattumus matkaltamme oli jo vaipunut unholaan, tai näyttäytyi erilaisena kertojasta riippuen. Niin toimii muisti, joten yksityiskohtien todenperäisyyteen kannattaa suhtautua joustavasti.

MATKAREITTI

Reittimme kulki lounaisen Neuvostoliiton halki mahdollisimman suoraan Mustanmeren rannalle, Jaltan kaupunkiin, ja samaa reittiä takaisin. Matkaan oli varattu aikaa viikko suuntaansa, perillä vietimme kaksi viikkoa. Sooloilu ei ollut sallittua. Yöpymispaikat oli ennalta määrätty, kaikki majoittumiset maksettu etukäteen, ja oppaaksemme saimme A4-kokoisen kartan, johon merkityltä reitiltä ei saanut poiketa. Meitä odotettiin yöpymispaikoissa, ja kun kalustorikon takia päivämatka venyi puolille öin, meitä oltiin jo etsimässä. Isä muisteli kerran ajaneensa vahingossa väärää tietä, mutta vain lyhyesti; paikalliset miliisit ohjasivat meidät nopeasti, ystävällisesti ja päättäväisesti takaisin pääväylälle.

SATUNNAISIA MUISTOJA MENOMATKALTA

Minä muistan, että lähtiessämme aamulla Härmälästä oli hyttävän kylmä, kuulemma +2 C°. Neuvostoliiton tullissa palelimme ulkona sillä aikaa, kun autot ja vaunut pengottiin perusteellisesti ja tullimiehet ihmettelivät naisväen valtavia sukkahousuvarastoja (Hämeenkadun Aholaidan myymälään

Turistit Jaltan katuviolinässä; Hessu, minä, Sami ja äiti.

oli tehty mittava hamstrausreissu). Isä muisti, että Toyotasta irrotettiin oviverhoukset, koska sivulasi ei jostain syystä laskeutunut aivan alas. Oven sisältä ei kuitenkaan löytynyt salakuljetettavia tuotteita, onneksi.

Helle alkoi rajan ylityksen jälkeen ja jatkui koko matkan, vähintään 30 C° varjossa päivät pitkät. Muistan lähinnä sen, että Samin kanssa manguimme tauotta seuraavaa Trippiä auton peräkontista, jossa niitä oli laatikkotolkulla. Ajomatkat tuntuivat loputtomilta, olimme aina yöpaikassa vasta pimeällä. Kilometrimäärästä syntyi muistelijoiden kesken epäselvyyttä. Hessu muisti, että 4500 km mennen tullen. Google tuumaa, että Tampereelta Jaltalle on 2419 km, 28 tuntia ilman liikennettä. Mene ja tiedä, me käytimme matkaan joka tapauksessa seitsemän pitkää päivää.

Tiet olivat paikoin kehoja ja isä muisteli koho-kohtana Harkovan ratikkakiskoja, joita ylitettäessä Toyotan vetokoukku ratkesi irti. Se kiinnitettiin

ensin auttavasti lankku-vaijeri-tekniikalla, hitsattiin sitten paikallisella pajalla Harkovassa, ja lopulta uudelleen Jaltalla. Ihmiset olivat ystävällisiä ja loputtoman auttavaisia, eivät huolineet ruplia vaivoistaan. Sukkahousulahja oli monelle mieleinen, yksillä housuilla sai esimerkiksi Toyotan tankin täyteen.

Moskovassa meidän piti löytää leirintäalue, mutta päädyimme vahingossa suoraan Punaiselle torille. Hessu hyppäsi taksiin, Volgaan, jonka johdattamana kaahasimme lopulta oikeaan yöpaikkaan. Yhteistä kieltäkin löytyi taksarin kanssa muutama sana; Timo Mäkinen, Rauno Aaltonen, Suomi Harashoo!

Maisemana muistan parhaiten valtavat viljelys-alueet ja niitä halkovan suoran tien, tietä reunustavat kirsikkapuuvit makeine marjoineen. Olivatko kirsikat tosiaan jo kesäkuussa kypsiä? Muistaakseni olivat... Suoran päässä oli aina Lenin-patsas käsi pystyssä, mutka, ja sitten toinen samanlainen suora. Pisimmillään 86 km, mittasi Hessu. Usein,

Kuva: Kirsti Uosukainen

Tuulilasin exodus, jälkiä siivoamassa isä ja Hessu.

Kuva: Kirsti Uosukainen

Vanerista uusi "lasi" syntyi paikallisin voimin.

Kuva: Olli Uosukainen

Vankkurit ja vankkurit. Hevosia riitti laskettavaksi hevoshullulle pitkin matkaa.

kun pysähdyimme kirsikkapuiden varjoon evästmään, paikalliset ihmiset lähestyivät meitä ystävällisesti. He tarjosivat anteliaasti viinejä, hedelmiä ja kasviksia saaden monesti vastalahjoina kuivamustekynän, sukkahousut tai purukumia.

PERILLÄ

Jaltalle saavuimme iltasella. Ajelimme vuoristossa pimeässä ja etsimme sovittua leirintäaluetta. Kävi ilmi, että rakennustyöt olivat vielä kesken, alue oli valmistumassa vuoden 1980 Olympialaisiin. Meidät majoitettiin siis upeaan vanhaan ranta-hotelliin, jossa saimme kuninkaallisen kohtelun. Etenkin Sami, jonka vaaleat kiharat valloittivat lapsirakkaan henkilökunnan sydämet. Autot ja vaunut vietiin varastoon suljetulle alueelle, josta saimme ne kahden viikon kuluttua kotimatkaa varten.

Hotellilla oli oma, aidattu pätkä hiekkarantaa vähän loitommalla kaupungin keskustasta, sinne pääsimme pienellä laivalla. Vedessä lilluvat meduusat pelottivat meitä lapsia, en pitänyt rantaelämästä. Sisävesilaivan tyypisellä vesibussilla menimme eräänä päivänä myös katsomaan paikallista nähtävyyttä, upeaa Pääskynpesää, joka oli jyrkälle rantakalliolle rakennettu linna. Alus oli tungokseen asti täynnä, jouduimme seisomaan koko matkan. Tästä suivaantuneena päätin olla paluumatkalla ovela; juoksin edellä suurelle laiturille ja vielä tyhjään laivaan, josta varasin hyvät paikat. Odotin, mutta porukoita ei näkynyt. Laiva täyttyi. Lopulta luovutin paikkani ja menin partaalle katsomaan. Laivani liikkui jo, ja tutut aikuiset jonottivat kaukana laiturilla toiseen alukseen. Huusin kauhuissani, mutta iloista teeskennellen (tärkeintä on säilyttää kasvot...) ja heilutin, jolloin isä ja Hessu syöksyivät kiroillen nappaamaan minua ranteista kiinni ja tempaisivat takaisin laiturille. Syvästi traumatisoituneena pitäydyin loppuloman hotellihuoneessa lukemassa matkaeväänä olevia Tarzan-kirjojani, vesibusseihin en enää astunut. Tuijottelin ikkunasta hotellimme takana vuorelle nousevaa vaijerihissiä, joka näin jälkikäteen näyttää melko hurjalta. Kuulemma ajelimmekin Hessun kanssa sillä, mutta minä muistan vain laivatraumani.

Rantabulevardit olivat hienoja ja täynnä ihmisiä, myöhemmin kuulin paikan olleen tuolloin ansiotuneiden puolueen jäsenien palkintolomakoh-

Jaltan kaupunki vesibussista nähden. Keskellä Hessu ja minä.

de. Hessu muisteli siellä täällä olleita ”kiikareita” tai ”filmipömpöpeleitä” joiden sisään katsoessaan saattoi seurata keskeytymätöntä propakandafilmiä virtaa. Niissä näytettiin 30-luvun filmejä ”takapajuisesta Amerikasta” jossa vielä ajeltiin hevosilla ja kantti kertaa kantti -tyyppin automobiileilla.

Tapasimme Jaltalla suomalaisen pariskunnan, jotka matkustivat Volkswagen Kleinbussilla, olivat käyneet ensin Sotshissa. Siellä oli tapahtunut jotain sellaista, jonka takia mies lupasi repiä kotiin päästyään punakantisen puolueen jäsenkirjansa.

KOTIMATKA

Paluumatkalla reitti oli jo tuttu. Helle jatkui, kirsikat tuoksuiivat ja jättimäiset paarmaparvet pitivät toisinaan meidät lapsen autossa myös tauoilla. Kaikki Tarzanit oli jo luettu ja Tripit juotu. Mehua ostettiin kylmien kaupoista ja hyvin maistui, joskus tapahtui sekaannuksia. Ainakin kerran Anita huuteli naapuri vaunusta äidilleni: ”Älä laita sitä punaista pojan pulloon, on tujusti prosentteja mehussa!” Vähän ennen Moskovaa Toyotan tuulilasi satoi kynnen kokoisina murusina niskaamme. Sen muistavat kaikki. Sotku siivottiin, mukulat komennettiin pitkälle peräkonttiin, selkänöjan suojaan, ja matka jatkui. Aikataulu oli tiukka. Viipurissa ystävälliset

paikalliset auttoivat rakentamaan vanerista tuulilasin, johon sahattiin noin 40 x 20 cm:n aukko kuskin silmien korkeudelle. Aukon suojaksi teipattiin sattumalta mukana ollut pala pleksiä. Sitten alkoi sade, joka saatteli meidät kotiin asti.

MITÄ MATKASTA ON JÄLJELLÄ NYT?

Hessu otti retken aikana valokuvia rippilahjaksi saamallaan Polaroid-kameralla, mutta niistä ovat värit ja hahmotkin kadonneet vuosien myötä. Isäni puolestaan kuvasi noina vuosina ahkerasti ja kartutti valtavaa diakokoelmaa perheemme matkoista ja vaiheista, diaprojektoreitakin oli ainakin kaksi. Vaan missä ne ovat nyt, kun olemme kaikki muuttaneet useita kertoja? Jos ne löytyvät, niin mahtavatko olla vielä kelpoja? Selvitän asiaa, huomenna tutkimme veljeni kanssa yhden vintin. Isän piirongin laatikosta löytyi joitakin matkamustoja; hienoja sarjoja kauniisti kuvitettuja tulitikkurasioita sekä postikorttisarjat Leningradista ja Jaltalta. Mikäli diojen kohtalo on pysyvä kadoksissa, näette nyt kuvituksena noita kadonneen maailman markkinointivälineitä.

Kuvadokumenteista riippumatta ovat tietenkin olemassa nämä sattumanvaraiset muistot, jokaisen kohdalla hieman erilaiset, aina epäluotettavat.

Hyvin epäluotettavat.

Hyvää vauhtia katoamassa nekin.

Kuva: Maarit Lehto

PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEO